Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq

Eqikkaaneq – qinikkanut atugassiaq

CAFF
Conservation of Arctic Flora and Fauna

ARCTIC COUNCIL

Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq: Eqikkaaneq – qinikkanut atugassiaq

Saqqummiussaq manna ima taaneqartassaaq:
Conservation of Arctic Flora and Fauna (CAFF). 2013. Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq: Eqikkaaneq – qinikkanut atugassiaq. CAFF, Akureyri, Island.

Nalunaarusiaq paasissutissartaalu akeqanngitsumik uannga pissarsiarineqarsinnaapput www.arcticbiodiversity.is

Matuma tuluttoortaa pisortatigoortumik Issittumi Siunnersuisoqatigiinnit akuerisaalluni saqqummiussaavoq. Oqaatsinut allanut nutserneqarnera pigineqartillugu pissarsiarineqarsinnaavoq. Unali pisortatigoortuunngitsumik tuluttut allaqqaarneraniit kalaallisuunngortitaavoq.

ISBN: 978-9935-431-38-7
Tuluttoortaata oqaasertalersorneqarneranik aaqqissuisoq: Henry Huntington
Kalaallisuunngortitsisut: Alfred ER Jakobsen aamma Emma Kristensen
Kukkunersiuisoq: Emma Kristensen
Saqqaata assitaa: Teriannaq. Assiliisoq: Carsten Egevang / ARC-PIC.com
Ilioqqarneqarnera/isikkua: Juana Jacobsen, Aarhus Universitet
Naqinneqarnera: Stell

Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata nalilerneqarnerani aqutsisutut suleqatigiissitami ilaasortat

» Tom Barry, CAFF's internationale sekretariat
» Cindy Dickson, Arctic Athabaskan Council
» Vicky Johnston, Environment Canada
» Aulikki Alanen, Miljøministeriet, Finland
» Inge Thaulow, Avatangiisinut Pinngortitamullu Naalakkersuisoqarfik, Kalaallit Nunaat
» Mark Marissink, Miljøstyrelsen, Sverige
» Evgeny Syroechkovskiy, Russisk Institut for Naturbeskyttelse
» Gilbert Castellanos, U.S. Fish and Wildlife Service

Aqutsisutut suleqatigiissitami siusinnerusukkut ilaasortat

» Bridget Larocque, Gwich'in Council International
» Risa Smith, Environment Canada
» Trish Hayes, Environment Canada
» Janet Hohn, U.S. Fish and Wildlife Service
» Ævar Petersen, Islands Institut for Naturhistorie
» Esko Jaakkola, Miljøministeriet, Finland
» Tiina Kurvitz, UNEP GRID-Arendal
» Christoph Zöckler, UNEP WCMC

Nunat peqataatitaqartut

Canada, Finland, Kalaallit Nunaat, Sverige aamma USA

CAFF-ip Allattoqarfia

Tom Barry, Olga Pálsdottir, Kári Fannar Lárusson, Hallur Gunnarsson, Jóhann Ásmundsson aamma Courtney Price

Oqartussaasut CAFF-imut attuumassuteqartut

» Environment Canada
» Naturhistorisk Museum, Færøerne
» Miljøministeriet, Finland
» Avatangiisinut Pinngortitamullu Naalakkersuisoqarfik, Kalaallit Nunaat
» Islands Institut for Naturhistorie
» Direktoratet for Naturforvaltning, Norge
» Ruslands Ministerium for Naturressourcer
» Miljøstyrelsen, Sverige
» Department of the Interior, Fish and Wildlife Service, USA

Kattuffiit CAFF-mi Ataavartumik peqataatitaqartut

» Aleut International Association (AIA)
» Arctic Athabaskan Council (AAC)
» Gwich'in Council International (GCI)
» Inuit Circumpolar Council (ICC)
» Den Russiske Sammenslutning af Oprindelige Nordlige Folk (RAIPON)
» Saami Council

Aningaasalersornera tapiiffigineqarneralu

Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq makkunaniit aningaasaliiffigineqarpoq: Canada, Danmark/Kalaallit Nunaat, Finland, Norge, Sverige, USA og Nordisk Ministerråd, Ilisimatusartulli siuttuattut aqutsisuusoq Danmarkimi Miljøstyrelse-miit (Danmarkimi Avatangiisinut Aqutsisoqarfik) aningaasalersugaavoq – avatangiisinut tapersiissuteqartarnerup aaqqissuussanik suliaanut DANCEA-mut ilaasutut.

Ilanngullugu nunat CAFF-imi peqataatitaqartartut aamma Issittumi Siunnersuisoqatigiinnit ataavartumik peqataatitat kiisalu suliamut matumunnga peqataasut tamaasa tapersersuinerannut iluatsittumillu matumunnga *Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik Naliliineq*-mut ilanngussaannut qutsavigaavut.

Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq

Eqikkaaneq – qinikkanut atugassiaq

Siulequt **3**

Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq **4**

Aallaqqaasiut **6**

Angusat pingaarnerit **12**

1 Issittumi uumaasuseqassutsip assigiinngisitaarnera innarlerneqariartorpoq, piffissaagallartilluguli pimoorussamik iliuuseqarnikkut uumassuseqassutsip ataqatigiiffii[1] annertuut akornuserneqarpallaarsimanngitsullu soorlu masarsoqarfiit qeriuaannartortallit, qaqqat, imeqarfiit immallu allanngutsaaliorneqarnerisigut tamarmiullutik tunniuttagaat assissaqanngiusartut piujuaannartinniarneqarsinnaapput **12**

2 Silap pissusiata allanngoriartornera issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut ulorianartorsiortitsinerpaajuvoq, taassumalu ulorianartorsiortitsisut allat tamaasa sakkortunerusumik sunniuteqalersippai **14**

3 Issittumi uumasoqatigiiaat nuttartartuusut amerlasuut piniarneqarpallaarnerminnit aammalu Issittup avataani uumaffigisaminni, pingaartumik Asiap kangisissortaatigut ingerlaartarfiisa allannguuteqarfiusimanerisa kingunerisaanik, ulorianartorsiortinneqarput **16**

4 Akornusersuutit uumaffigisaannilu atukkanik ajornerulersitsinerit Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaassusianik annikinnerulersitsisinnaapput, taamaalilluni nunaqavissunut avataaniillu tikeraanut iluaqutigineqarsinnaasut periarfissiissutaasut ajornerulersinneqarsinnaallutik **18**

5 Issittumi uumasoqatigiiaat peqqissusiat uumassuseqassutsillu ataqatigiinnerisa pitsaassusii ungasissuneersunit sumiiffigisamilu mingutsitsinernit ulorianartorsiortinneqarput **20**

6 Silap pissusiata allanngoriartornera inuillu Issittumi iliuuseqarneruleraluttuinnarnerat ilutigalugu uumasoqatigiiaat nalinginnaasumik Issittumiinneq ajortut maanna amerlagisassaanngitsut siunissami amerlanerullutik takkukkiartuaarnissaat naatsorsuutigineqartariaqarpoq **22**

1 Danskisut oqaaseq atorneqartoq ´økologi´ Nunatsinni oqaasiliortut pisortatigoortumik kalaallisuunngortissimavaat 'pinngortitap pissuseqatigiinnera´, tamannalu matuminnga kukkunersiuisumit isumaqatigeqqissaarneqanngimmat kukkunersiuisup toqqarpaa maannamiit ´økologi´ taasassallugu `uumassuseqassutsip ataqatigiinnera'. Økologi sorpassuarnut attuumassuteqarpoq, oqaatsillu ataqatigiinnerup tamakkorpassuit matussuserluarnerugaalusooq kukkunersiuisoq isumaqarpoq.

7 Oqaluttuarisaaneq isigalugu uumasunut assigiinngitsorpassuarnut inuit sunniutigisarsimasaannit piniagaavallaarsimanerat annertunerpaamik sunniuteqartitsisuusimavoq, kisiannili aqutsilluarnerup kingunerisaanik tamatigorluinnangajak imaluunniit tamatigut ajornartorsiutaasimagaluartut iliuuseqarfigineqarsimapput **24**

8 Issittumi uumasoqatigiiaakkuutaanut, uumassuseqassutsip ataqatigiiffiinut kiisalu akornusersuutinut amerlasuunut tunngatillugit ilisimasat maanna pigineqartut tamakkiisuunngillat. Taamaattoqarnera Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut tunngatillugu sorpassuartigut qanoq ineriartortoqarneranik, naliliiniarnermut sunniisuusartullu sorpiaanerinik paasinninniarnermut ajornerulersitsivoq **26**

9 Issittumi uumaassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut tunngatillugu ajornartorsiutit ataqatigiipput nunarsuarmiunillu tamanit peqataaffigineqartumik tamakkiisumik isiginnittaaseqarluni aaqqiissutaasinnaasunik ujartuilluni iliuuseqarfigineqartariaqarlutik **28**

Innersuussutit **30**

Silap pissusiata allanngoriartorneranut tunngassutillit **32**

Uumasssuseqassutsip ataqatigiinnera naapertorlugu aqutseriaaseq **32**

Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera nalinginnaasumik tamanit sammineqalersillugu **33**

Sumiiffiit uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut pingaaruteqartut nalunaarsorlugit allanngutsaaliorlugillu **34**

Akornusersuutit ataasiakkaat uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut sunniuteqartut iliuuseqarfiginissaat **35**

Innuttaasut eqqummaarinnerulernissaat ilisimasaasalu annertusarneqarnissaat **38**

Naggasiineq **40**

Siulequt

Sverigep Issittumi Siunnersuisoqatigiinni ukiuni kingullerni marlunni Siulittaasuutitaqarnerata nalaani Avannaamioqatigiinni angalaqattaarnissamut periarffissaqarsimavunga. Nunat assigiinngisitaarneri pinnissusiilu takusimavakka, inuit tamaani sulisut najugaqartullu naapissimavakka, ileqqui ileqqutoqaallu misigisimallugit. Issittumissaaq allanngoriartortoqarneranik takusaqarsimavunga.

Taamaattumillu nuannaarutigaara *Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu Naliliineq (EAB)*, issittoq kaajallallugu uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerisa qanoq inissisimanerannik ilisimasanik katersat aamma taakkuninnga naliliineq siulleq saqqummiussinnaagakku. Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera, tassalu Nunarsuarmi inuunerup assigiinngisitaarnerujussua, avannaarsuani inuit inuujuarsinnaanerannik pingaarnerpaatut tunngaviusimavoq, ullorlu manna tikillugu inuup pinngortitallu ataqatigiinnerannik erseqqissumik takussutissiiuarpoq. Silarsuarmi allanngoriartortumi unammilligassat nutaat saqqummerartuarput – aammalumi periarfissat nutaat. Qaangerniagassat pillugit aamma periarfissanik nutaanik iluaqutissarsiornissami iliuuseqarnissamut Issittumi uummassuseqassutsip ataqatigiiffiisa qanoq ittuunerinik ilisimasaqartariaqarpugut. Immikkoortukkaartuimi tamaasa (uumasoqatigiiaat uumasullu ataasiakkaat) ilisimasariaqarpavut, akunnerminni sunneqatigiittarneri, qanorlu iliorluta piujuartitsinermik tunngaveqartumik taakkuninnga atuisinnaanerput (pisuussutit pinngortitameersut). Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq siunissami issittup pinngortitaanik ilisimasatsinnut pingaarutilittut tunngaviussaaq. Politikikkut (iliuuseqarnissamut) innersuussutitai Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata naliitsuusup piujuartinneqarnissaanut ikiuutaassapput, taamaalilluta piujuartitsinermik tunngaveqartumik atuisinnaanerput qulakkeersinnaassallutigu.

Ilisimatusartut EAB-mut suleqataallutillu ilanngusseqataasimasut inuillu pinngortitaq pillugu sumiifigisaminni ilisimasallit peqataasimasut tamaasa qutsavigaakka.

Carl Bildt
Nunanut Allanut Ministeri, Sverige

Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq

EAB-p eqikkaanertaata issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu qanoq ineriartortoqarneranik qanorlu inissisimaneranik naliliinerup naalisaanertaraa. Issittumi uumasoqatigiiaat ataasiakkaat uumasoqatigiivisa nalitsinni ineriartornerisa killiffiat pillugu aamma oqaluttuarisaanermi qanoq ineriartortoqarsimaneranik takussutissiivoq, taamatullu siunissami qanoq allanngoriartortoqarsinnaaneranik ajornanngiffiini takussutissiilluni, aamma missiliuussinernik ilaqarluni. Uumasoqatigiiaalli ilisimaneqarluartut uumassuseqassutsillu ataqatigiinneri ataasiakkaaginnaat pillugit sukumiisumik paasissutissaatinik pigisaqarneq peqqutaalluni issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata qanoq inissisimaneranik qanorlu ineriartorneranik tamakkiisumik nassuiaassisoqarsinnaanngilaq. Taamaakkaluartorli uumasut uumaffigisaasa qanoq innerannik qanorlu iliartorsinnaaneranik aamma uumasut siaruarsimanerat, uumassuseqarfiillu ataqatigiiffiisa atuuffii uumassuseqassutsillu assigiinngisitaarnera pillugu qanoq ineriartortoqarneranik siammasissumik oqallittoqarsinnaanera periarfissaavoq.

EAB-kkoortumik issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu pisariaqartinneqaqisumik nassuiaammik saqqummiussisoqarsinnaanngorpoq, ilaatigut makkuninnga imaqartumik:

- Issittumi Siunnersuisoqatigiit siunissami suleriaqqinnissaanni, naleqqersuutaasinnaasunik/sanilliussissutaasinnaasunik tunngavissiivoq taamaalilluni nunarsuarmi nunarsuullu immikkoortuini uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu naliliinerit imminnut sanilliusinnaasunngortillugit,
- Ilisimatuussutsikkut ilisimasat saqqummiunneqareersimasut, nunat inoqqaavisa paasinninnerannik ilallugit, katersanik ataatsimoortumik nutarterissutaavoq;
- Ilisimasat sutigut amigaateqarnersut suussusersineqarput;
- Suut pingaarnertut tunngaviullutik allanngoriartornerit pisarnersut pillugit nassuiaataavoq; aamma
- Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut tunngatillugu unammilligassanut annertunerpaanut ilisimatuussutsikkut tunngavilersukkanik qanoq iliuuseqartoqarsinnaaneranik siunnersuilluni.

EAB sisamanik immikkortortaqartumik imaqarpoq, ukuusunik: (1) *Nalunaarut Arctic Biodiversity Trends 2010 – Selected Indicators of Change, Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata periarfissiissutai nutaat 2010 – Allanngoriartuutaasunik maluginninniarnermi uuttuutit immikkut toqqakkat,* issittumi uumassuseqassutsip assigiinngissitaarnerata massakkorpiaq qanoq inissisimanera aamma qanoq ineriartortoqarnera pillugu takussutissiamik imaqartoq (takuuk Boks 2), (2) mannalu *Issittumi Uumassuseqassutsip Assigiinngissitaarneranik Naliliineq,* Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata killiffianik qanorlu ineriartortoqarneranik

imaqartoq, imartuupilussuuvoq, ilisimatuussutsikkullu issittumi uumassuseqassutsip assigiinngissitaarneranik naliliineruvoq aamma ilisimatuussutsikkut ataatsimoortumik isiginnilluni nalunaarusiaavoq ilisimasaqaqatiniillu nalilersugaalluni, (3) *Nunap inoqqaavisa allanngoriartornerit maluginiagaat* (maannakkorpiaq ineriartortinneqartoq) aamma (4) *Issittumi Uumassuseqassutsip Assigiinngissitaarneranik Naliliineq: Politikikkut aalajangiisartunut eqikkaaneq,* tassani siunertarineqarluni ilisimatuussutsikkut inerniliinerit politikkikkut aalajangiisartunit atorneqariaannanngortinnissaat, kiisalu iliuusaareersimasut takussutissiorneqarnissaat taamaalilluni naliliinerup matuma pingaarnerusutigut inerniliussai iliuuseqarfigisinnaanngortillugit.

Allanngoriartornerit maannamut takuneqarsimanngisaannartut Issittumilu misigineqartut, piffissaagallartillugu paasissutissartaasa pisariaqarluinnartut aalajangiisartunut piaartumik ingerlateqqinneqarnissaat pingaarluinnartuuvoq. Taamaaliornissamut paasissutissat paasiuminartuunissaat pisariaqarpoq, paasissutissanik sukumiisunik imaqartunik, ataqatigiissaakkanik aamma ingerlaavartumik misissuisarnernik, qanorlu ineriartortoqarnerinik naliliinernik nutaanerpaanik tunngavilersorluakkanillu naliliinernik imaqartuunissaat pingaartuuvoq. EAB-p eqikkaanertaa aamma issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata qanoq ineriartorneranik killiffissiuinermik imaqartoq, siunissami allanngoriartornernik naliliisarnissanut tunngavissiissaaq. CBMP (Circumpolar Biodiversity Monitoring Program – Issittoq kaajallallugu uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik nalunaarsuineq) CAFF-ip ataani (Conservation of Arctic Flora and Fauna = Issittumi uumasut naasullu piujuartinneqarnissaat anguniarlugu suleqatigiissitaq) pingaarnertut suliaavoq issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata ingerlaavartumik malinnaavigeqqissaarnissaanut tunngasunik paasissutissanik allanngoriartornernullu tunuliaqutaasunik katersanik aalajangiisartunut saqqummiussisarnissanik siunertaqartuulluni. CBMP avatangiisini, imeqarfiusuniittuni immamilu uumassuseqassutsit ataqatigiinnerinik malinnaaviginneqqissaarniarluni aammalu malinnaassutigineqarsinnaasunik tamakkuninnga aallartisaanernik suliaqartuuvoq, taakkununngalu assingusunik sinerissap qanittuini malinnaassutigineqarsinnaasunik pilersitsinissaq pilersaarutigineqarluni aamma.

Inernerit tamarmik Arctic Biodiversity Data Service-tigoortumik CBMP nittartagaatigut (quppernernilu allani) allannguutit maluginiakkat ilanngullugit tamanut saqqummiunneqartassapput, allatigullu naqitanngorlugit assersuutigalugu ukiumoortumik Arctic Report Card-ikkut saqqummiunneqartassallutik. Taamaaliornermi allanngoriartuutit pillugit paasisaqaqqaarnermiit politikikkut aalajangiisartunut nalunaarusiatigoortumik apuussaqarnissap tungaanut piffissap atorneqartartup sivikillisarneqarnissaa siunertarineqarpoq.

Kalaallit Nunaanni piniartut aaffanniartut.
Assiliisoq: Jenny E. Ross/lifeonthinice.org.

Aallaqqaasiut

Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera kulturikkut, ilisimatusarnikkut, aningaasarsiornikkut anersaakkullu pisuussutaavoq.

Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata toqqaannartumik pingaarutaata saniatigut pinngortitap tunniussarisartagai annertoorujussuupput naliitsuullutillu. Issittoq uumasoqatigiiaanit issittupilussuarmi silallu pissusiata allanngorarnerujussuanut naleqqussarluarsimasunit uumaniarsinnaassuseqarluartuniillu najugarineqarpoq. Timmiarpassuit nuttartuusut miliuunilikkaat Issittumi piaqqiortarput, tassannga-anniillu nunarsuup sinneranut ingerlaqqittarlutik, tamaalillutik nunarsuup uumassuseqassutsikkut assigiinngisitaarneranut ilaallutik pinngortitallu ataqatigiissup piujuarnissaanik qulakkeerinneqataallutik. Nunarsuaq tamakkerlugu aalisakkat pisaasartut oqimaassusiat eqqarsaatigigutsigu taakkua qulerarterutaannit oqimaannerusut issittup issittullu kiannerumaartortaanni imartani pisarineqartarput. Takornariat amerliartuinnartut avannamukaasarput, nunarsuarlu tamakkerlugu issittumi uumasoqatigiiaanik uumassuseqarfiillu ataqatigiinnerinik uumassuseqassutsit assigiinngisitaarnerannik sunnerneqarsimanngisaannangajattunik qaqutigoornerujartortunillu assersuutissaasutut isigineqarsinnaasunut ataqqinninneq qujamasuutiginninnerlu annertusiartorpoq.

> » *Pinngortitap inuussutissaqartippaanga. Ikiorpaanga. Ivikkanik, orpikkanik imermillu oqaluussisarpunga – sunik tamanik oqaluussisinnaavunga. Nammineerlunga tamanut attuumassuteqartuvunga.«*
>
> Dmitrii Nikolayevich Begunov, Cherskii, Rusland

Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera qanoq paasisariaqarpa?

FN-ip Uumassuseqassutsip Assigiinngisitaarnera pillugu Isumaqatigiissutaa (CBD) naapertorlugu uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera tassaavoq "uumassusillit assigiinngissutaat matumani aamma pinngorarfiisa assigiinngissusiat, nunami masattoqarfiusunilu uumassuseqassutsit assigiinngisitaarnerat taakkununngalu sunniisartut pissutsit tamavimmik sunniutigisartagaat, suullu tamavimmik imminnut sunneqatigiittarnerat eqqarsaatigalugu ataqatigiissutsit; tassani aamma ilaatinneqarput uumasoqatigiiaat ataasiakkaat namminerisaminnik assigiinngisitaassuseqartarnerat, uumasoqatigiiaat assigiinngitsut akunnerminni assigiinngisitaassuseqartarnerat uumassuseqassutsillu ataasiakkaat akunnerminni assigiinngissuteqartarnerat."Assigiinngisitaarnernut ilaapput uumasoqatigiiaarpassuit ilisimaneqarpianngitsut, Issittumi nassaassaasut amerlalluinnartut, taakkua tamarmik nerisareqaqatigiiaarnermut uumassuseqassutsillu ataqatigiinnerinut tunngaviliisuupput. Inuit avatangiisillu imminnut sunneqatigiittarnerat, suut tamarmik assigiinngissuseqarnerujussuannut, inuunerup nakuussusianut nunarsuarmilu piujuartitsinermik tunngaveqartumik inuuneqarnermut isumaqartitsisuupput.

Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu isumaqatigiissut allallu nunat tamalaat akornanni isumaqatigiissutit

CAFF-ip issittumi uumassuseqassutsip assiigiinngisitaarnerata illersorneqarnissaata aamma Issittumi pisuussutinik uumassusilinnik piujuartitsinermik tunngaveqartumik atuinermi anguniagai FN-ip CBD-mi illersuinermik piujuartitsinermillu tunngaveqartumik atuinissamik anguniagaanut tapertaaput. EAB *(Evaluering af Arktisk Biodiversitet) Issittumi Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik naliliineq* Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata tamakkerluni killiffianik qanorlu ineriartortoqarneranik eqikkaaneruvoq nunarsuaq tamakkerlugu uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata sisamassaanik naliliiffigineqarneranut ilanngussaalluni. Issittumilu Siunnersuisoqatigiit CBD-ip 2011-2020-mut uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu periusissiaanut ilanngussassiaalluni.

Nunat tamalaat akornanni isumaqatigiissutit tallimat apeqqutinik uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik sammineqartut ukuupput: Uumasoqatigiiaat nuttartartut illersorneqarnissaannik Isumaqatigiissut (CMS), Uumasut nujuartat nungutaanissamik ulorianartorsiortut niuerutigineqartarnerat pillugu Isumaqatigiissut (CITES), Nunat tamat akornanni inuussutissalerinermi nunalerinermilu naasut kingunissaqartitsisarnerat (plantegenetisk) pillugu Isumaqatigiissut, Masarluit pillugit Isumaqatigiissut (RAMSAR) kiisalu Nunarsuarmiunut Kingornussassanut Isumaqatigiissut (WHC).

Nunat Issittumi Siunnersuisoqatigiinnut ilaasortaasut tamarmik, isumaqatigiissutit pineqartut ilaat arlallilluunniit tunngavigalugit nunakkaartumik nunallu tamat akornanni uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu politikikkut ineriartortitsillutillu piviusunngortitsinissaq aamma piujuartitsinermik tunngaveqartumik atuisinnaanissaq suliaraat.

Nanoq, Svalbard, Norge. Assiliisoq: Ole J. Liodden

Pinngortitap tamarmiulluni ataqatigiinneranik ilitsoqqussaralugu ilisimaarisat

Inuit issittormiut avatangiisini peqqarniissinnaasuni ukiuni tusintilikkaani inuujuarsinnaasimapput, nunamit, imeqarfinnit immamillu iluaqutigisinnaasatik najugarisaminniittut ilisimaqarfigilluarnerisigut, uumassusilinnillu tamaaniittunit nerisassatut, atisassatut minnerunngitsumillu piorsarsimassutsikkut pingaaruteqartutigut pilersortuarsinnaasimanertik peqqutigalugu. Ilitsoqqussaralugu pinngortitap tamarmiulluni ataqatigiinneranik ilisimaarisat annertusiartuinnartumik akuerisaajartorput paasissutissaammatami pingaaruteqartut, ilaatigut issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata paasilluarneqarnissaanut iluaqutaammata uumassuseqassutsillu assigiingisitaarnerisa piujuartinneqarnissaannut periusissianik pitsaasunik angusaqaataalluarsinnaasunillu ineriartortitsinissamut atorluarsinnaanerat peqqutaalluni, taakkununnga ilaallutik paasissutissat nunat inoqqaavisa inooriaasiinut tunngassuteqartut.

Ruslandip issittortaani Uralip qaqqaani tuttuuteqarneq, Rusland. Assiliisoq: Oksana Belikova/Shutterstock.com

Ilitsoqqussaralugu ilisimaarisat ilisimatusarnermi aqutsinermilu atorneqarsinnaasunngorlugit uppernarsaasersorniarnerat pisariusuuvoq. Piorsarsimassutsit akimorlugillusooq paasinnittaaseqartoqartariaqarpoq, silarsuarmik paasinnittaaseq "paasinnittaatsimut allamut" nuullugu atussagaanni. Paasissutissat pigineqartut tigussaasunngortinniarneqarlutik kimikillisarneqarpatalusooq taava paasissutissat pileqqaarnerisa nalaanni imminnut attuumassuteqarfigisaat annaaneqassaaq, taamaalilluni pisut imminnut attuumassutigisaat pillugit isummat pinngorartut, maluginiakkat ataasiakkaat tunngavigalugit imminnut qanoq attuumassuteqarnerannik ataqatigiissitsinerit iterngna tikillugu paasinninnissaagaluami annaaneqassapput. Ilisimasanik aallaaveqarluni nukittujuarsinnaaneq tunniutiinnajuissuseqarnerlu Issittumi inuiaqatigiit sivisuumik inuujuarsinnaanerannut tunngaviliisuulluinnarput.

EAB-p suliarinerani ilitsoqqussaralugu ilisimaarisat misiligutaasumik ilanngunneqarput. Paasissutissalli taamaattut ikittuinnaat naqitanngortinneqarput. Taamaattorli oqaaseqaatit assigiinngitsut nunat inoqqaavinit saqqummiunneqartut ilisimatuussutsikkut nalunaarusiami matumaniittut immikkoortuni saqqummiunneqartarput, uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata inunnut issittormiunut qanoq pingaaruteqartiginera tamassumalu piujuartinneqarnissaata naleqassusia ersersinniarlugu.

Issittoq uumasoqatigiiaanit ilisimaneqartunit 21.000-t sinnerlugit amerlassuseqartunit, nillertumiinnermut naleqqussarsimasunit miluumasunit, timmissanit aalisakkanit, uumasunit qimerloqanngitsunit, naasunit pupinniillu, issuatsiaat ilaat ilanngullugit, tappiorannartuniillu (mikrober) tusintilikkaanit assigiinngitsorpassuarnit najugarineqarpoq. Taakkununnga ilaapput issittumut ilisarnaatitut immikkuullarissuseqartut soorlu nannut, umimmaat, arfiviit, qilalukkat, aarrit, tuttut, eqallut, naajavaarsuit, terianniat, uppiit allarpassuillu timmissat tusintilikkaat. Uumasoqatigiiaat saniatigut Issittoq aamma uumassuseqartunit amerlalluinnartunit allanit immami, imermi (imeqarfinni) nunamilu uumaffiuvoq, soorlu nunani qeriuaannartortalinni angisuuni, masarloqarfinni, qaqqani, ikkannersuaqarferujussuarni, sermini immamut atasuni ukiunik tusintilikkaanik pisoqaassusilinni, sikorsuaqarfinni, sinerissamilu timmiaqarfippassuarni.

Issittullu najugaqartuisa ilagaat nunap inoqqaavi arlallit, Issittumik angerlarsimaffigisamissut taaguisunik. Taakkua inooriaasiat oqaatsit uumassuseqartuunerannik aammalu ilitsoqqussaralugu ilisimaarisanik tunngaveqartoq inuunerup nukinganullusooq uummaarissumut takussutissaapput – inuup uumassuseqatigiiaanut assigiinngisitaartorujussuarnut atassuteqarneranik tunngavippiaasoq. Issittumi piorsarsimassutsit piorsarsimassutsinut allanut sanilliullugit piniarnermik aalisarnermillu pinngitsuuisinnaannginnermik aallaaveqarpoq, najugarisami nujuartanik allanik naasunillu nerineqarsinnaasunik periarfissaasut killeqarmata. Uumasoqatigiiaalli ilaat soorlu nannut arferillu, issittumi piorsarsimassutsimut anersaakkullu inuusaaseqarnermut pingaaruteqartupilussuupput, uumasunillu iluaquteqarnerit issittormiut kinaassutsiminnut tunngatilluinnartuuaat. Nunat inoqqaavisa nerisartagaanni nerisarineqartartutoqqat nalinginnaasut siusinnerusumut sanilliullugu initiallaarunnaariartorput, taamaattorli uumassuseqassutsip

assigiinngisitaarnera avatangiisillu innarlerneqarsimanngitsut suli issittumi najugaqartuusut naammagisimaarinninnerannut pingaaruteqarluinnartuupput. Piniakkanimmi iluaquteqarneq nerisassanik pissarsiniarnerinnaanngilaq, kisiannili inuuniarnermi kinaassutsimut, kulturip uumajuarneranut anersaakkullu inuunermi nukittussutsimut atalluinnartuuvoq.

Nunarsuarmi nunaviit imarpissuillu agguataarsimanerat isigigaanni Issittup imartai imartanut allanut sanilliullugit mikinerusarput, qeqertanit eqimattakkuutaanit annikitsualunnit nunavinnillu nunamik qeriuaannartortalinnit ungalusaasimasutut inissisimasuulluni, nunallu qaavata ataaniilluni nuna qeriuaannartortalik. Imeqarfinni uumassuseqassutsit assigiinngisitaartuupput nunami qeriuaannartortalimmi taseqarluni ikkattuinnarnik, kuuarartaqartunik, itisuunik taseqarpoq kuussuartaqarlunilu. Issittullu nunataani imeqarfinnilu nalinginnaasumik pinngorartitsiviuallaanngitsunik uumasoqatigiiaanillu amerlanngitsunik peqarpoq, naak ilaatigooriarluni taamaaginnartanngikkaluartoq. Assersuutigalugumi naasorpassuit uumassusillillu allarpassuit soorlu issuatsiaat nunami qeriuaannartortalimmiittut ima amerlatigisinnaasarput kujasinnerusuniittuni kiannerusuni narsarsuarni ivigaqarfiusunisuulli naggoritsigisinnaallutik allaat. Imartaalu eqqarsaatigigaanni tamanna Issittup immikkuullarissumik ilisarnaatigilluinnartuuaa. Imeqarfinni nunamilu uumassuseqarfiusut akerlerluinnaanilusooq Issittup imartaani uumassuseqassutsit ataqatigiinneri ikkannersuarniittut nunarsuaq tamakkerlugu pinngorarfiunerpaat ilagaat. Imaatalu sikua uumasoqatigiiaat ilarpassuisa pingaarnerpaatut uumaffigivaat, issittullu imartaani nerisareqaqatigiinnermi pingaaruteqarnerpaajullutik. Issittup imartaani uumassuseqassutsip ataqatigiiffii, imeqarfinniittut nunamiittullu tamarmik sannamikkut uumassuseqassutsimikkullu imminnut ataqatigilluinnartuupput.

> *» 'Pilersaarussuarput´ tassaavoq imaani miluumasunik piniarnissaq, kisiannili tamanna naatsorsuutigiuaannarsinnaanngilarput. Taamaattuminguna illersuineq piorsarsimassutsitsinnut pingaaruteqarluinnartuusoq.«*
>
> George Noongwook, Savoonga, USA.

Isserujussuartarnerata, ukiup kaajallakkiartornerani allanngorartarnerujussuit, avinngarusimasumiinneq, tamarmik peqqutaaqataapput inuup pinngortitamut killeqartumik sunniuteqarsimaneranut, taamalilluni uumassuseqassutsip ataqatigiinneri innarlernissaqannguaratik piujuarsinnaasimallutik. Silallu pissusiata allanngoriartornerata aamma issittumi pisuussutit piumaneqaleriartuinnarnerisa kingunerisaanik inuit iliuuserisinnaasaasa nutaat sunniukkiartuaalernissaat naatsorsuutigineqartariaqarpoq, qularnanngitsumik issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut sunniuteqarumaartunik. Inuiaqatigiit piujuartitsinermik tunngavillit avatangiisinik piujuartinniarneqartunik pisariaqartitsipput, kisiannili issittumi avatangiisit pissusaattut attattuaannarneqarnissaat naatsorsuutigiinnarsinnaajunnaariartorparput.

Issittumi uumassuseqassutsit ataqatigiiffiinik sulilu sunnerneqangaarsimanngitsunik uumasoqatigiiaanut piorsarsimassutsinullu ikorfartuutaasunut allanngutsaaliuinerunissap iliuuseqarfiginissaa piffissaagallartillugu nukinginnarsigaluttuinnarpoq. Iliuuseqarnikkummi issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata piujuarsinnnaaneranik aqutamik ikorfartuisoqalissagaluarpoq, issittumilu inuiaqatigiit piujuaannarnissaat qulakkeerniarneqalissagaluarluni. Issittup siunissaa tamaanilu uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneri illersorneqarlutillu piujuartinneqassappata aalajangersinnaassuseqarluartumik iliuuseqapallattoqarnissaa pisariaqarpoq.

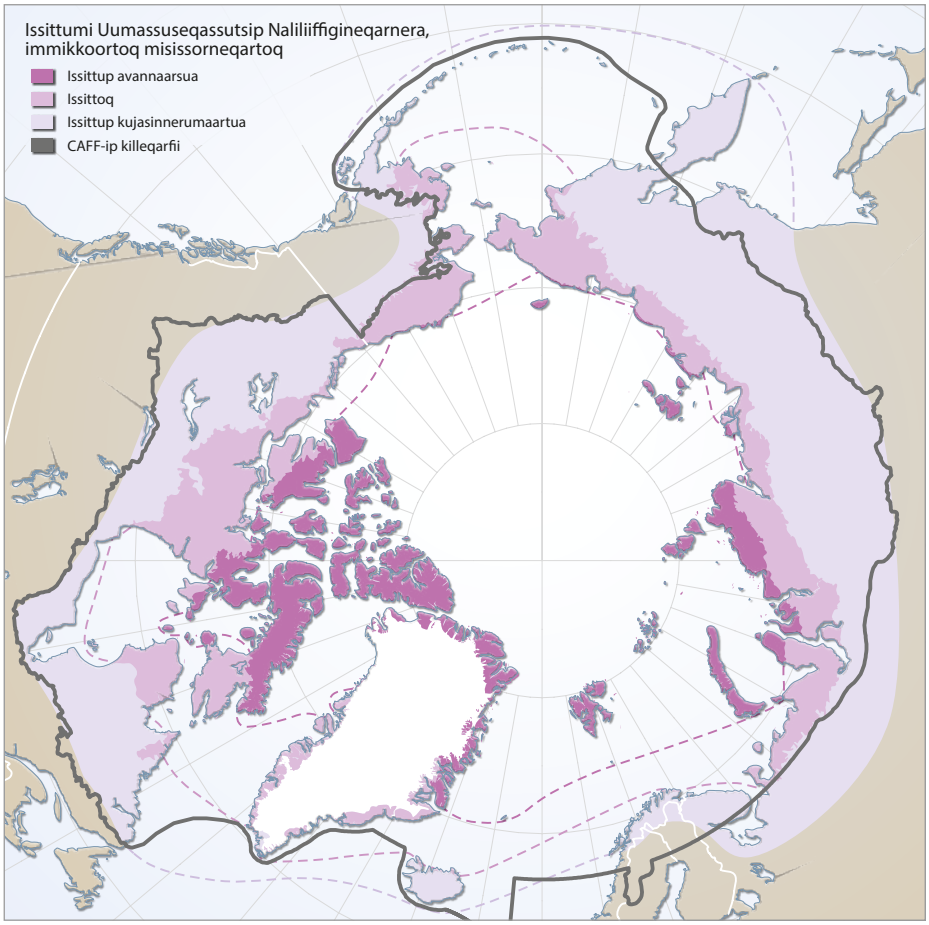

Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera ersersinniarlugu uumassuseqassutsillu tamarmiulluni ataqatigiinnerata isumatuumik takussutissiortoqarnissaa anguniarlugu oqaatsip Issittup imarisaata qanorlu paasineqarnissaa qulakkeerniarlugu matumuuna EAB-kut ilisimatuussutsikkut nassuiaatissinneqarpoq. Nuna orpissuaqarfiusoq Issittup kujammut killeqarfigaa. Immamilu killinga ukiuunerani immap sikuata annerpaaffiata killigisaa tikillugu killeqarfigaa. Ilaatigullu issittut tulliiniittunut tunngasut paasissutissat ilanngunneqartarput, taamaattorli issittut tulliiniittuni uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata annertunerusumik naliliiffigineqarnissaata ilanngunneqarnissaa periarfissaqarfigineqarsimanngilaq.

Inerniliussat pingaarnerit

1 *Issittumi uumaasuseqassutsip assigiinngisitaarnera innarlerneqariartorpoq, piffissaagallartilluguli pimoorussamik iliuuseqarnikkut uumassuseqassutsip ataqatigiiffii annertuut akornuserneqarpallaarsimanngitsullu soorlu masarsoqarfiit qeriuaannartortallit, qaqqat, imeqarfiit immallu allanngutsaaliorneqarnerisigut tamarmiullutik tunniuttagaat assissaqanngiusartut piujuaannartinniarneqarsinnaapput.*

Issittumiipput uumassuseqarferujussuit suli sunnerneqangaarsimanngitsut
Assiliisoq: Jenny E. Ross/Lifeonthinice.org

Issittumi uumasoqatigiiaat uumaveqarfinni isorartuuni ilorrisimaarnartunik atugassaqartitaallutik ullumikkut uumasuupput, uumaviillu tamakkua uumassuseqassutsit ataqatigiiffiinik tamakkulu tamarmik imminnut sunneqatigiittarnerinut atatitsisuupput. Silallu pissusiata allanngoriartornerata, suliffissuaqarnikkut ineriartortitsinerup, mingutsitsinerup, sumiiffinnilu ataasiakkaani akornusersuutaasut uumassusillillu avataaniit takkussuuttut Issittumut annertusiartortumik sunniuteqaleriartorput. Avatangiisini pissutsit allanngortitsisinnaasut peqqutaallutik Issittumi allanngoriartorneqarpoq, soorlu silap kiatsikkiartorneranik, immap sikuata milliartuinnarneranik suliffissuaqarnikkullu iliuutsit kingunerisaat peqqutaaqataallutik. Tamakkulu pinngortitap ataqatigiineranut toqqaannanngikkaluartumik sunniuteqartarneri amerlasuutigut malugilertugassaaneq ajorput. Allanngoriartornerillu maannangaaq eqqarsaatigilluarnissaat pingaaruteqarpoq, taakkuami sunniutaat ullumikkut takuneqarsinnaasut, imaassinnaavoq ukiup ataatsip ukiullunniit qulikkaat ingerlaneranni aatsaat tamakkiisumik takussaalersimassasut. Akornusersuutit ataasiakkaarlutik sunniiginnaratik tamarmik ataatsimoorlutik aamma imminnut sunneqatigiinnermikkut tamakkiisumik sunniisarput taamaalillutillu ataasiakkaarluni iliuutsit akornusersuutillu allat tunngavigalugit sunniutaat naatsorsuutigineqartumiit sunniuteqarnerusarlutik. Nunarsuarmi assersuutissarpassuaqarpoq inuup iliuuserisaanit kinguneqartumik uumassuseqassutsit ataqatigiinnerinik innarliisimanernik qaqugorsuarmut piusussanik. Naliliinerullu matuma takutippaa Issittumi iliuuseqarnissamut periarfissaqartugut – suli kingusinaartigata.

Nunarsuaq tamakkerlugu uumassuseqassutsit assigiingisitaarnerisa ulorianartorsiortinneqarnerinut peqqutaanerpaapput uumavinnik annaasaqartarnerit ajorsiartortitsinerillu. Issittumi uumassuseqassutsit ataqatigiiffiisa ikkarnaateqanngingajattumik piunerinut peqqutaanerpaavoq inuup sunniuteqarsimanerata nalaatsornerinnarmik annikitsuinnaasimanera, taamaattoqarneranut peqqutaanerullutik silap pissusiata imaannaanngitsorsiortitsisinnaasartup immini avatangiisinik illersuisuunera sumiiffinnilu inuttooqarfissuarniit aningaasarsiorfiusuniillu avinngarusimaneq. Imaanngilarli pissutsit taamaannerisa kinguneranik piujuartitsinissamik tunngaveqarluni ineriartortitsiniarnissaq ajornaannerulersissagaa. Taamaattoqarneratali inuit silarsuarmiut tamaviisa qaqutigoortumik periarfissiissuteqarfigai uumassuseqassutsit ataqatigiiffiisa uumasoqatigiiaallu pissusissamisoortumik atajuarlutillu uumajuarnissaannik kiisalu piorsarsimassusitoqqat ineriartortissimasat ileqqutoqqanik tunngaveqarluni inerisaqqinnissaannik qulakkeerinniarluni tunaartassarsiornissamut. Issittumi uumassuseqassutsit assigiinngisitaarnerinik eriaginninniarluni illersuineq iliuuseqangaanngikkaluarluni immini pisussaannartut isigineqaannarsinnaajunnaarpoq. Akisussaassuseqartuunerlu aatsaat timitalerneqarsinnaavoq aalajangersinnaassuseqarluartumik iliuuseqapallannikkut, taamaaliornikkut issittumit nunarsuarmiunut kingornussarsiaq, ullumikkut nunarsuatsinnit pisuussutaasoq, qaqugorsuarmut attatiinnarneqarsinnaaniassammat.

2 *Silap pissusiata allanngoriartornera issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut ulorianartorsiortitsinerpaajuvoq, taassumalu ulorianartorsiortitsisut allat tamaasa sakkortunerusumik sunniuteqalersippai.*

Issittumi aasaanerata nalaani kiassuserisartagaa ukiuni qulikkaani kingullerni qaffasinnerujuaannalersimavoq, ukiuni tusintilikkaani siuliini ataasiarluniluunniit taamaanngisaannarsimalluni; nunarsuullu immikkoortua tamanna nunarsuup sinneranut sanilliullugu marloriaataanik sukkanerusumik kiatsikkiartorpoq. Issittup ukiuni hunnorujulikkaani inuuffigisatsinni kiannerulernissaa naatsorsuutigineqarpoq, agguaqatigiissillugu 1980-2000 akornanni kiassutsinit atuuttunit suli qaffasinnerusumik kiatsikkiartornerussalluni. Ataatsikkut pisut assigiingitsut soorlu kiannerunera, anorlerajunnera, nittaallikkajussinera siallerajunnerulerneralu tamarmik Issittumi silap pissusiata allaanerulerneranik kinguneqartitsissapput. Issittumi aasaanerata nalaani sikoqassusia – ingammik imaani sikup ukiuni arlaqartuni pisoqaassuseqartup siaruarsimanera – sukkatsikkiartuinnartumik milliartuinnarpoq. Qaammataasaniit assiliisarnerit atorlugit 2007-miillu malinnaaqqissaalernermiit, aasaanerata nalaani sikup siaruarsimassusia ukiunut siuliinut sanilliullugu milliartuinnarsimavoq, 2012-imilu nutaamik aatsaat taama iluarinanngitsigisumik mikitigisimalluni. Ukiullu qulikkaat arlaqanngitsut ingerlaneranni aasaanerani immap sikuusarunnaarnissaa naatsorsuutigineqarpoq. CO_2 silaannarmut ingerlateqqinneqartartoq katersuukkiartuinnartorlu nunarsuaq tamakkerlugu immat seernarsiartuinnarnerannik kinguneqartitsiartorpoq, ingammillu issittup imartaani nillernerusuni seernarsiartorneq annertuneraluni, tamaanimi CO_2 suujunnaarsinneqarsinnaane-

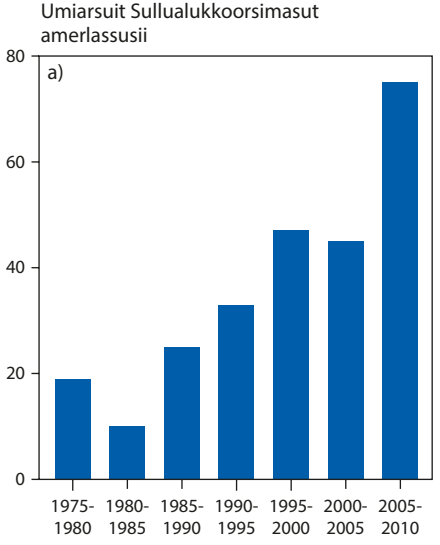

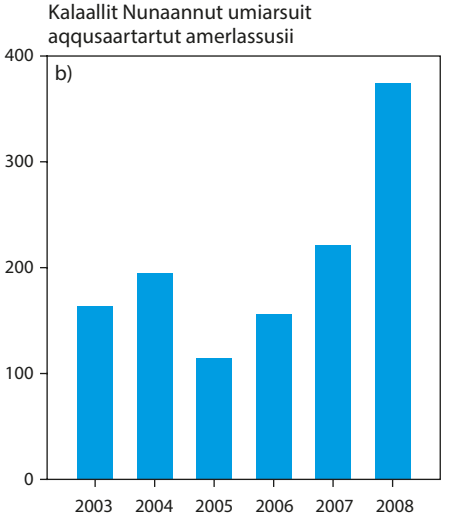

Umiarsuit amerlassusii a) sullualukkoorsimasut (ukiut tallimakkaarlugit 1979-miit 2009-mut) aamma b) Kalaallit Nunaannut talittartut (umiarsuit takornariaassuit kisimik pineqarput, 2003-mit 2008-mut). (AMSA 2009 aamma NORDREG 2009).

rummat. Kiannerulernerata aamma nunap qeriuaannartortaa sermersuillu immamut atasut aakkiartulersippai, immap sarfaqarfiini ingerlaariaatsinut sunniuteqartumik, naasoqassutsimut, nunap neriorneqarneranut nunamiittullu uumassuseqassutsit ataqatigiiffii allat immikkuullarissut allanngoriartortilerlugit.

Naasut uumasullu Issittup kiannerulernera ilutigalugu avannamut illikariartortinneqarput. Nunamiittut orpikkat portunerujartulerput siammariartornerullutillu, uumassuseqassutsillu ataqatigiinneri uumasoqatigiiaallu nutaat kujataaniit Issittup Kujasinnerusortaanut illikariartulereerput, orpeqarfiullu killingata avannamut illikarnissaa naatsorsuutigineqarpoq. Issittup kujasinnerusortaaniittut uumasoqatigiiaat Issittup Avannaarsuanut illikariartulernissaannik naatsorsuuteqarnerup saniatigut, uumasoqatigiiaat uumassuseqassutsillu ataqatigiiaarfiisa issittup avannaarsuaniittut nungukkiartulernissaasa imaluunniit qaffasinnerusunut illikarnissaannik naatsorsuuteqartoqarpoq. Immallu sikueriartuinnarnerisigut ukiumoortumik tappiorannartunik pinngorartitsisarneq siulleq siusinnerusukkut pisalerpoq, tamannalu uumassusillit nerisareqatigiinnerannut/nerisariiaarnerannut sunniuteqarpoq sikulu aavernit puisinillu qasuersaarfiusartoq, mamaarnerisalu nalaani atorneqartartoq, piaqqiorfiusartoq milutsitsiffiusartorlu milliartuinnartoq malussartitsilereerpoq. Uumaviit pingaarutillit ilaasa, soorlu sikorsuit ukiuni arlaqartuni pisoqaassusillit, nunguinnissaat naatsorsuutigineqarpoq. Allanngoriartornerillu sukkasuut pineqartut ingerlaarnerini Issittumi uumassuseqassutsit ataqatigiiffiini uumasoqatigiiaat akuulersut nutaat takussaaneruleriartorput.

Silap pissusiata allanngoriartornerata kingunerisaanik allanngoriartornerit Issittup inuinit ilorrisimaarnerulernissamik periarfissiissutitaqarsinnaasut, matumani suliffissuaqarnikkut suliniutit, soorlu uuliasiorluni gassisiorlunilu qillerinerit umiarsuartigullu assartuussinerit annertunerulersinnaanerat eqqarsaatigineqarput. Tamakkualu allanngoriartuutit nunarsuup immikkoortuinut akornusersuutinik nutaanik pilersitsissapput. Assersuutigalugu umiarsuit Issittup imartaanut imermik oqimaaloqutigisaminnik imaanut igitsisalerpata uumasoqatigiiaat allanertat nassatarineqarsimasut akulerussulernerinik kinguneqartitsissaaq, immaqalu Issittumi uumasooreersunik iluarinaannanngitsumik inangiiartulissallutik. Taamaalilluni silap pissusiata allanngoriartorneratigut sunniutaasut killeqaannarnavianngillat, akornusersuutinulli allanut atapput, taakkuali tamarmik issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut annertunerusumik ulorianartorsiortitsilersinnaapput.

3 *Issittumi uumasoqatigiiaat nuttartartuusut amerlasuut piniarneqarpallaarnerminnit aammalu Issittup avataani uumaffigisaminni, pingaartumik Asiap kangisissortaatigut ingerlaartarfiisa allannguuteqarfiusimanerisa kingunerisaanik, ulorianartorsiortinneqarput.*

Issittumi uumasoqatigiiaat nunarsuaq tamaat isiginiarlugu nuttartartut piniagaavallaarnertik uumaffigisaasalu aserorneqartarnerisa ajorsiartortinneqarnerilu peqqutaallutik ulorianartorsiortinneqarput. Timmissat ilaat eskimospoven Issittup avataani piniagaavallaarsimanermik peqquteqarunartumik nungutaasimavoq, skerylen-ilu Asiap Kujataata kangiani ukiivigisartakkamini piniagaavallaarnermik peqquteqartumik nungutaanissaanik ulorianartorsiortinneqarunarpoq. Timmissat imermiut sissarmiullu qasuersaartarfinnaavinik ukiivigisartagaannillu annaasaqartarnerit, Asiap kangiani, pingaartumik Det Gule Havip eqqaani, ingasattumik sukkatsikkaluttuinnartumillu sumiiffinni amerlasuuni pivoq. Sinerissami sissani tinittartoqarfinnilu uumaffigisaasa malunnaatilimmik amerlanerujussuit immat qaffakkiartornerat ineriartortoqarneralu peqqutaallutik annaaneqarumaarnissaat naatsorsuutigineqarpoq. Immamilu miluumasut ilaat ingerlaanerminni Issittumiittartut, Issittup avataani uumaffigisaminnik annaasaqartarnerit ajorsiartortitsinerillu atugaraat, pisullu tamakku manna tikillugu annikitsuinnarmik uppernarsaasersorneqarput.

Uumasoqatigiiaat nuttartartut ulorianartorsiortinneqartullu ukioq kaajallallugu illersorneqarnissaminnik pisariaqartitsipput, nunat killeqarfii akimorlugit ingerlaarfigisartagaallu tamakkerlugit. Sumiiffiit ilaanni aqutsilluarnerigaluit sumiiffinni allani aqutsinerlunnernit mangiarneqartarput. Issittumi timmissat ingerlaarfigisartagaat isorartoorsuusarput, taamaattumillu issittumi timmissat nuttartartut illersorneqarnissaat nunarsuaq tamakkerlugu suliassaavoq, Issittumilu uumassuseqassutsit ataqatigiinneri assigiinngisitaarnerilu tamakkerlugit pigiuarnissaallu qulakkeerniaraanni iliuuseqarnissaq pingaaruteqartupilussuuvoq.

Assiliisoq: Jan van de Kam

4 *Akornusersuutit uumaffigisaannilu atukkanik ajornerulersitsinerit Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaassusianik annikinnerulersitsisinnaapput, taamaalilluni nunaqavissunut avataaniillu tikeraanut iluaqutigineqarsinnaasut periarfissiissutaasut ajornerulersinneqarsinnaallutik.*

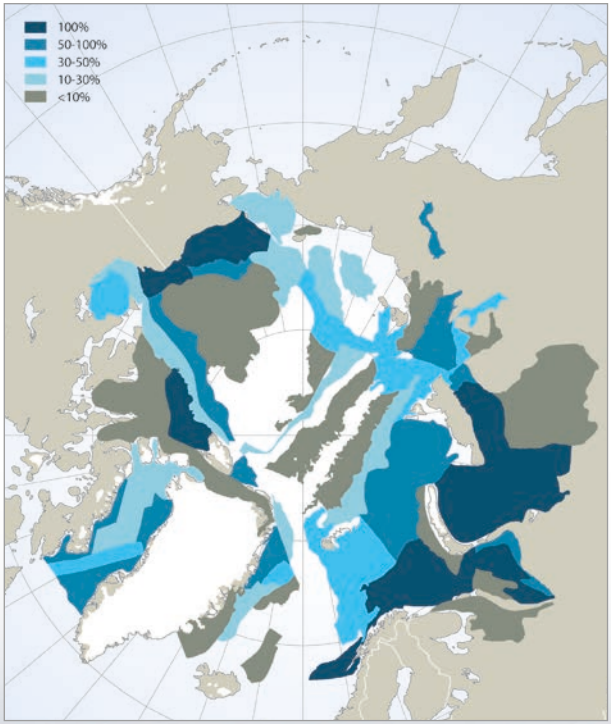

Issittoq kaajallallugu uuliaqarfiit uuliaqarfiussangatinneqartullu agguataarsimaneri (US Geological Survey, 2011).

Avatangiisinut sumiiffiit ilaanni issittumiittunut assigiingitsunut uumassusilinnut uumaffigisaanillu akornusersuutit tatisiartuinnarput soorlu aqqusernit, nipiliornerit, ruujorersuit, sapusiornerit, qillerinerit aatsitassarsiorlunilu piiaaviit, aalisapilunnerit allatigullu toqqaannartumik toqqaannanngikkaluamillu akornusersuutit allat sunniuteqartarput aamma. Inuussutissarsiutigalugu aalisariaatsit ilaat soorlu immap naqqaniittunut malussarissunut pinngortitallu immini ataqatigiinneranut uumasoqatigiiffiusunullu sunniuteqarsinnaasut tassaapput qalorsuarsorluni aalisarnerit. Aqqusinniornerit, ruujorilersuinerit nunanik agguluttuillutillusooq akornusersuipput, nunap qeriuaannartortaasa aseroriartulernerannik naasullu tamaaniittut allanngoriartulernerannik kiisalu erngup kaaviiaarneranik allannguinermik kinguneqartitsillutik. Immap naqqanik sajuppillatsitsisarluni misissuinerit ingerlanneqartut qillerinerillu arfiviit allallu uumasoqatigiiaat pissusiannut sunniuteqarput. Tuttut neriniartariaasiat uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut iluaqutaasaraluartoq aammalumi silap pissusiata allanngoriartornerata kingunerinut oqilisaataasinnaagaluartoq, taamaattoq uumaffigisaasa aggulunneqarnerisalusooq kingunerisaanik neriniarfinnaavi Issittumi sumiiffinni ataasiakkaani innarlerneqarsimapput.

Akornusersuutit amerlanerit ullumikkut uuliasiornernit, gassiornernit aatsitassanillu nunami piiaavinneersuupput. Immamilu uuliasiornerit gassiornerillu aamma qalluinerit Issittumi aatsaat aallartisaleruttorput, ukiunilu qulikkaani tulliuttuni annertusiartornissaat naatsorsuutigineqarpoq, tamakkulu uumavinnut akornusersuutaalissapput nipiliornerit allallu peqqutaallutik. Tamakkuali kinguneri tamarmik unitsinneqarneriniluunniit ingerlaannartussaapput, suliaqarnerit unitsinneqarnerisa kingorna piffissami sivisuumik atuukkallartussaallutik. Issittumi uumaveqarfiit innarlerneqarsimatillugit pissusiinut/pissusitoqaannut uterteqqinniarnerat nalinginnaasumik sivisuumik pisarpoq. Manna tikillugu Issittup ilaani sunniinerit amerlanerusut sumiiffinnut ataasiakkaanuinnaanerusoq tunngasuugaluartut, taamaattoq siunissami annertusiartorumaarnissaat naatsorsuutigineqarpoq.

Akornusersuutit taamaattut, ilaatigut inunnit pilersinneqarsimasut, uumasoqatigiiaat uumaviinit pingaarutilinnit qimagukkiartortitsinernik kinguneqartitsipput. Tamakku qanoq annertutigisumik sunniuteqarsinnaasarnerat uumasoqatigiiaat ataasiakkaarlutik tamarmik immikkut inissamik pisariaqartitsinerannik pissusiannilluunniit tunngaveqakkajuttuupput. Uumasoqatigiiaat akornusersorneqaratik uumavinnik isorartoorujussuarnik pisariaqartitsisut soorlu tuttut, suliniutinut soorlu aqqusinniornernut piaqqiorfiisigoortunut imaluunniit piaqqiorfigisartagaasa eqqaanni suliarineqartunut, annaasaqarsinnaanissanik aarlerinartorsiortinneqartorujussuupput. Uumasoqatigiialli ilaat soorlu piniarneqarpallaarnermikkut inunnit akornusersorneqaleraangamik nujunniarnerulersarput. Nunami immamiluunniit suliaqarnissani akornusersuutaasinnaasut sunniuteqartussaasullu pilersaarusioqqissaarnikkut sumiiffinni ataasiakkaani minnerpaaffianiitinniarneqarsinnaapput, taamaliornikkut inuit amerliartornerat suliffissuaqarnikkullu suliniutaasut aqulluarnerisigut uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik qulakkeerinniarneq angusaqaataanerusinnaassammat.

Tuttut ingerlaartut. Assiliisoq: Susan Morse

5 *Issittumi uumasoqatigiiaat peqqissusiat uumassuseqassutsillu ataqatigiinnerisa pitsaassusii ungasissuneersunit sumiiffigisamilu mingutsitsinernit ulorianartorsiortinneqarput.*

Mingutsitsinerup uumasut ataasiakkaat peqqissusiat sunnersinnaasarpaa, ajornerusumillu pisoqartillugu uumassuseqarfiit pinngorartitsilluarsinnaanerinut siunertaminnullu atuussinnaanerinut kinguneqartitsisinnaasarluni. Avatangiisinut mingutsitsinerit annertoorujussuit issittumi uumasoqatigiiaat ilaanni, soorlu nannunit, qilalukkanit qaqortanit aamma timmissat imarmiut ilaannit timimiorineqarlutik sunniuteqarsimanerat uppernarsarneqareerput, mannalu tikillugu ilumut uumasoqatigiiaanut ataasiakkaanut tamarmiusunut sunniisimasinnaanerat ilisimatuussutsikkut taamaallaat killilimmik uppernarsarneqarnikuuvoq. Silap pissusiata allanngoriartornera mingutsitsinerup avatangiisinut siaruariartorneranik sunniivortaaq, soorlu mingutsiterutit akuinik sermimi nunallu qeriuannaartortaani 'qerrussaasimasut' aannerisigut silaannarmut kaanngaassuinikkut. Issittumili suliffissuaqarnikkut suliaqarnerulernerit kingunerisaannik sumiiffinni ataasiakkaani mingutsitsinerit annertunerulertussaapput.

Avatangiisinut mingutsiterutit uumassuseqassutsinut akuleruttartut saviminissallu oqimaannerit arrortikkuminaatsullu soorlu kviksølv, aqerloq cadmiumilu qavanngarsuaq suliffissuaqarfinnit silaannakkut imaatigullu issittumut annguttarput. Tamakku uumasut nerisaqaqatigiinnerannut/nerisariiaarnerannut akulerullutik katersuuttarput, taamaalillutillu uumasut inuillu peqqissusiannut sunniuttarlutik.

PCB-it, DDT-it allallu avatangiisinut mingutsiterutaasut nungukkiartulernikuupput ilaatigut Stockholm-mi Isumaqatigiissutip (mingutsiterutit avatangiisini piujuarsinnaasut akiorneqarnissaat pillugit isumaqatigiissut) kingunerisaanik, kisiannili mingutsiterutit allat nutaallu ineriartortinneqarlutik atugaajuarsinnarput.

Tamakkualu saniatigut nunarsuup avataarsuaneersunut illersuutaanik ozonimut aserorsaatit akoorutissat silaannarsuarmut aniatinneqartartut, tassalu silaannarsuarmut

Appa. Assiliisoq: Ole J. Liodden

nunarsuup avataaniittumut 15 km-nit 50 km-nut avasissuseqartumut, amerliartortut kingunerisaanik seqernup qinngorneri ultravioletiusut nunarsuup illersuutaanik ozonlagimik pitarsisalersut amerlanerulerput - tamakkulu uumassusilinnik tamanik innarliisinnaapput.

Aatsitassarsiornerit, uuliasiornerit gassiornerillu, inoqarfiit, sakkutooqarfiit assigisaallu tamarmik mingutsitsinernut assigiinngitsunut pilersitsisuupput; eqqakkatigut, imikoorutikkut paamillu Issittumut aniatitsinikkut. Annertuumik uuliaarluersinnaaneq immami uumassuseqarfinnut ulorianartorsiortitsivoq, sualummik imartani sikoqarfiusuni, uuliaarluernermik saliinissamik nungujartortitsinissamillu sikut akornusersuutaasarmata. Nunamilu imeqarfinnilu uuliaarluersinnaaneq uumassuseqarfinnut nunamiittunut annikinnerusumik sunniuteqarsinnaagaluartoq taamaattoq aamma ulorianartorsiortitsisuuvoq. Avatangiisinut mingutsitsinerit sakkutooqarfinneersut allallu inuup suliaanit pilersitaasut nunarsuup immikkoortuini uumassuseqassutsip assigiinngisitaassusianut sunniuteqartuarput – sulilu sunniuteqartuassallutik. Issittumi inuiaqatigiit najugarisamik eqqaanni mingutsitsinerat sumiiffigisanut sunniuteqarpoq, sunniinerillu pineqartut killilersimaarnerisigut sumiiffinni ataasiakkaani avatangiisitigut iluaqutissiisoqassaaq, nunarsuarmiullu tamarmiullutik mingutsitsinermut akiuiniarnerannut tapertaassalluni.

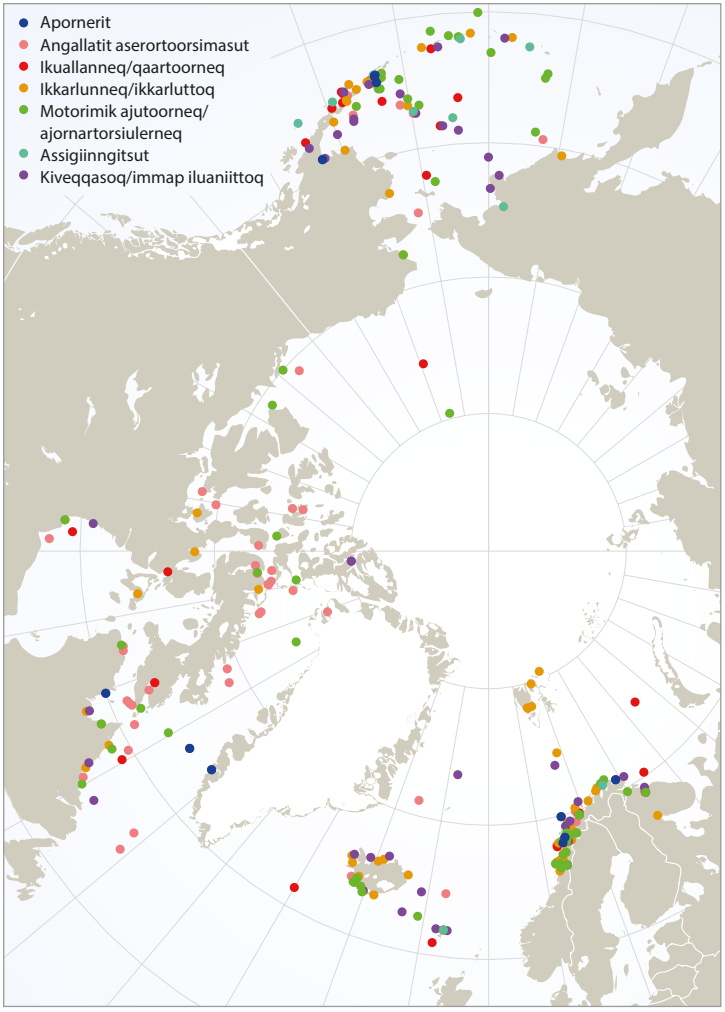

Umiarsuit umiusimasut pisullu allat 1995-2004 (AMSA, 2009).

6 *Silap pissusiata allanngoriartornera inuillu Issittumi iliuuseqarneruleraluttuinnarnerat ilutigalugu uumasoqatigiiaat nalinginnaasumik Issittumiinneq ajortut maanna amerlagisassaanngitsut siunissami amerlanerullutik takkukkiartuaarnissaat naatsorsuutigineqartariaqarpoq.*

Nunarsuaq tamakkerlugu uumassuseqatigiiaanik eqqussuineq, uumavinnik annaasaqartarnernut tulliulluni, uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut ulorianartorsiortitsinerpaavoq. Uumassuseqatigiiaat taamaattut, inuit suliaqarneri assigiinngitsut aqqutigalugit tamaanga annguttut, avatangiiserilikkaminni nutaani atugarissaarnermikkut siaruariartulersinnaapput, taamaalillutillu uumassuseqatigiikkuutaanut uumassuseqarfinnullu pioreersunut ulorianartorsiortitsilersinnaassallutik. Uumassuseqatigiiaallu eqqussukkat Issittumiilereeraluartut taamaattoq tamaani sunniutaat nunarsuup sinnerani sunniutaannut sanilliullugit annikinneruvoq. Kisiannili naasut Alaskap Issittortaata kujasinnerumaartuinut manna tikillugu eqqussuunneqartuartut siaruariartuinnavipput. Naasoqatigiiaat allanartat Canadap issittortaata kujasinnerusortaanut avannaarsuanullu eqqunneqarsimasut assigiinngitsut 12-it ilisimaneqarput. Svalbardimilu issittup avannaarsuanik silaannaqartumi qeqertani naasut assigiinngitsut allanertat nassaarineqareersimapput. Nootkalupin Islandimut eqqunneqarsimasoq nunap nungujartorneranut annikillisaataasussatut, Islandi tamakkiusallugu issittup tullianiittunut narsaannarsuarnut siaruareersimavoq. Taannalu aamma Kalaallit Nunaata kitaata kujataani nassaarineqareerpoq, naak nunami qeriuaannartortalimmut suli siaruaassimagunanngikkaluartoq. Issittullu aamma issittup tulliata imartaanut uumassuseqatigiiaat eqqussuunneqartut ilisimaneqarpianngillat, Norgellu Avannaani Kolallu Qeqertaasartaani kongekrabbit (assagissat kunngiat) uumassuseqatigiiaanik itisoormiunik tamaani uumasooreersunut tatisimannikkiartulereerput.

Siunissamilu uumassuseqatigiiaat 'issittormiuunngitsut', issittulli tullianiittuni nunami uumassuseqarfiusuniittut, takkussuutilersinnaapput avannamullu appakaakkiartulerlutik, silap pissusiata allanngoriartornerata, sanaartorneq suliffissuaqarnikkullu suliniutaasut aqqutigalugit. Taamatuttaaq umiarsuarnik angallannerulernerup inuillu suliaqarnerulernerisa kingunerisaanik Issittup imartaanut uumassuseqassutsit takkussuuttut amerleriaannaapput umiarsuartigoortunik, qillerussuartigoortunik, imaluunniit umiarsuit imermik oqimaaloqutaanneersutigut. Uumassuseqassutsilli allat nappaalatitsilersinnaasut tuniluuttunilluunniit siaruaasinnaasut aamma uumassuseqatigiiaanut annguttunut ilaallutik anngussinnaapputtaaq. Uumassuseqatigiiaallu allat avataaneersut takkussortullu akioruminaatsupilussuupput. Pinaveersaartitsinerlu pitsaanerpaatut periarfissaavoq, Issittoq nunarsuup ilaani allani takuneqareersunisuulli sunnerneqassanngippat.

Avataaniit takkuttut ilaat Nootka lupin, Island. Assiliisoq: Sigurður H Magnússon

7 *Oqaluttuarisaaneq isigalugu uumasunut assigiinngitsorpassuarnut inuit sunniutigisarsimasaannit piniagaavallaarsimanerat annertunerpaamik sunniuteqartitsisuusimavoq, kisiannili aqutsilluarnerup kingunerisaanik tamatigorluinnangajak imaluunniit tamatigut ajornartorsiutaasimagaluartut iliuuseqarfigineqarsimapput.*

Arfiviit amerliartoqqilerneri takuneqarsinnaanngorpoq siornatigut piniagaavallaarsimanerminnit pitsanngoriartoqqilerlutik.
Assiliisoq: Kristin Laidre/ARC-PIC.com

Imaani miluumasunik, timmissanik aalisakkanillu piniariaasitoqqat atorlugit aallaaniartarnerit piniartarnerillu issittumi inuiaqatigiit tunngavigiuarsimavaat nunarsuup immikkoortuanut tamaanga tikeqqaarnerminniillu, Issittumilu inuusunut tamanna suli ulloq mannamut atuuppoq. Ukiullu kingulliit hunnorujulikkaat ingerlaneranni avataaneersut atortulersuutit nutaaliaasut atugaalernerisa kingorna issittup ilarujussuani immami miluumasoqatigiiaakkuutaat ilaasa ikileriarujussuarnerannik kinguneqartitsipput, soorlu arfivinnut aarrinullu. Stellersip søko-a 1700-kkut ingerlaneranni nungutaavoq, aamma isarukitsorsuaq 1800-kkut ingerlaneranni nungutaalluni. Tamatuma ilutigisaanik piujuartitsinermik tunngaveqartumik piniariaaseq, piniariaasitoqqallu atukkat allanngorput atugaajunnaarlutilluunniit. Ukiullu 1900-kkut ingerlanerini Kalaallit Nunaanni timmissat imarmiut ilaannut sumiiffinni ataasiakkaani atuinerit peqqutaallutik ilaatigut timmiaqatigiit ilaasa ikileriarnerinik kinguneqarpoq. Inuit avataaneersut takkuttut amerliartuinnarput, inuit amerliartuinnarput, teknologiillu nutaat atuutilersut aningaasarsiornikkullu uumasut ilaannik tunitsivinnit soqutigisat uumassuseqatigiiaat nujuartat ilaannut tatisinerujartornermik tamarmik kinguneqarput. Uumasoqatigiiaalli ulorianartorsiortinneqartut ilaat soorlu arfiviit, umimmaat, aalisagaqatigiiaat ilaat timmissanullu nuttartartunut amerlasoorpassuarnut tunngatillugu pitsanngoriartoqqilernerit pilerput allaallu ilaat amerliartoqqilersimallutik.

Naak Issittumi uumasoqatigiiaat piniagaavallaarsimanerat ukiuni nutaajunerusuni uumasunut akornusersuutaanerpaajusimagaluartoq, taamaattoq oqartoqartariaqarpoq piniarnerup aqutsiviginissaa pisariinnerpaajugaluartoq. Sumiiffinnilu amerlasuuni timmiaqatigiikkuutaanik, aalisagaqatigiikkuutaanik miluumasoqatigiikkuutaanik piniarnerit ulorianartorsiortitsisinnaasaraluartut uumasoqatigiikkuutaat tatisimaneqalersimasut ullumikkut tamarmik aqunneqartumik piniarneqarsinnaatitaapput. Tamatumalu kingunerisaanik uumasoqatigiaat amerlanersaannut oqaluttuarisaaneq qiviarlugu piniapilunnikkut ulorianartorsiortinneqarnerpaajusimasunut ulorianartorsiortitsinerigaluaq ullumikkut qaangerneqarsimavoq. Sumiiffiillu ilaanni siusinnerusukkut piniapiluffiusimasuni uumasoqatigiiaat ikileriarsimanerannik kinguneqarfiusimasuni piniarnikkut ullumikkut suli periarfissalupput, soorlu aarrit appallu eqqarsaatiginerullugit. Pitsaanerusumik aqutseriaaseqalerneq pitsaanerusumillu killilersueriaaseqalerneq maleruagassanillu atortitsinerit sukannerneruSut tamarmik uumasoqatigiiaanik uumassuseqarfiisalu ataqatigiiffiinik innarliisinnaanermik aarleqquteqarnermik tunngaveqarluni atuutsitsinerupput, pitsanngoriartitsinerillu amerlanertigut inunnik issittormiunik akuunerulersitsinikkut pipput. Ileqqutoqqat, ileqquliussat ilisimasaqassuserlu aqutseriaatsinik inatsisinillu atuutsitsinernik pitsanngorsaanermi tunngavissiisarput.

Piniarnermilu periarfissiissutit nutaat atuivallaarsinnaanermik aamma kinguneqartitseriaannaapput. Issittup imartaata sikusarunnaariartuinnalernerata ilutigisaanik nunarsuaq tamakkerlugu aalisakkanik qalerualinnillu piumasaqarneruleriartornerit ernumanarsiartorput, imaassinnaammammi aalisagaqatigiikkuutaat qaleruallilluunniit ilisimaneqarpianngitsut piniarneqarnerulersinnaasut. Aarleqquteqarnerlu tamanna millisarneqarsinnaalluarpoq piujuartitsinermik tunngaveqartumik aqutsinermi periusissiat tunngavigalugit aqutsilluarnikkut aalajangersakkanillu atuutsitsilluarnikkut.

8 *Issittumi uumasoqatigiiaakkuutaanut, uumassuseqassutsip ataqatigiiffiinut kiisalu akornusersuutinut amerlasuunut tunngatillugit ilisimasat maanna pigineqartut tamakkiisuunngillat. Taamaattoqarnera Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut tunngatillugu sorpassuartigut qanoq ineriartortoqarneranik, naliliiniarnermut sunniisuusartullu sorpiaanerinik paasinninniarnermut ajornerulersitsivoq.*

Pinngortitami pissutsinik siunnerfeqartumik angusaqaataasumillu illersuiniarnermi paasissutissanik tunngaviussanik tutsuiginartunik, nutaajunerpaanik pissarsiariuminartunillu pigisaqarnissaq pisariaqarpoq. Assersuutigalugu uumasoqatigiiaat ilaannik piniarpallaarsimanerit iluatsittumik iliuuseqarfigisinnaasimanerinut peqqutaalluinnarput uumasoqatigiiaat ataasiakkaat pillugit paasissutissat katersaatit, amerlassusiannut, kinguaassiorsinnaassuseqarnerinullu tunngasut allallu sunneeqataasinnaasut pillugit paasissutissat eqqoqqissaartut tunngavigineqarsimanerat. Nunat tamalaat akornanni mingutsitsinerit assigiinngitsut silaannakkoortumik issittumut annguttartut annikillisarniarlugit isumaqatiginninniarnerit iluatsitsiffiulluartumik angusaqarfiusimanerinut peqqutaalluinnarput nunarsuaq tamakkerlugu mingutsitsissutit pineqartut siaruarsimanerat qanorlu uumasunut, uumassuseqarfinnut inunnullu sunniuteqartarneri pillugit ilisimatuussutsikkut uppernarsaatissat tutsuiginaateqartupilussuit tunngavigineqarmata.

Naliliineq manna tunngavigalugu issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata killiffia tamakkiisumik isigalugu qulaajarluarneqarsimanera oqaatigisariaqarpoq. Peqatigitillugulu aamma erseqqippoq issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu ilisimasat pingaarutillit amerlanerpaartaasa uppernarsaasersorneqarnissaat amigaataammat. Miluumasut, timmissat naasullu amerlanerpaartaasa siaruarsimassusiannut tunngassutillit ilisimaneqaraluarput, taamaattoq uumassuseqatigiiaat allarpassuit pillugit ilisimasat amigarluinnarput – sualummik uumassuseqatigiiaarpassuarnut suliluunniit nassuiarneqarsimanngitsunut tunngassutillit. Uumasoqatigiiaallu amerlassusiannut, sumiiffigisaminni siaruarsimassusiisa akulikitsigisukkuutaarnerannut qanorlu ineriartornerannut tunngassutillit ilisimasat ingallutik amigaataapput. Allaammi miluumasut, timmissat aalisakkallu nalinginnaasumik pisarineqartartut ineriartornerat malinnaaffiginiarlugu siusissumik eqqortumillu qulaajaaffigineqartarnissaat siunertaralugu malinnaaqqissaarnerit naammaginanngilluinnarput. Uumassuseqatigiiaallu amerlanerpaat piniarneqarneq ajortut, inunnilluunniit naleqanngitsutut isigineqartut, malinnaavigineqanngilluinnarput. Uumassuseqatigiiaallu ikittuinnaat ingerlaavartumik naammaginartumillu malinnaavigineqaraluartulluunniit akunnerminni sunneqatigiittarnerat pillugit ilisimasat uumasoqatigiiaatut ineriartornerannut attuumassutillit naammaginanngitsumik uppernarsaasersorneqarput.

Issittumi inuit suliaat pillugit aalajangiisarnerit uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut paasissutissat nutaanerpaat, piffissaagallartillugulu pigilikkat naammaginartullu tunngavigalugit pisassappata, taava ataatsimoorluni katersinissaq, misissueqqissaarnissaq paasissutissanillu avitseqatigiittarnissaq pisariaqarpoq. Nalunaarsuinerit pitsaanerujussuit imminnullu sanil-

liunneqarsinnaasut pitsaanerusut, pitsaanerusumik malinnaanerit ilisimatusarnerillu, issittumi inunnit ilisimasaannillu akuuffigineqartut pisariaqartinneqarput. Uumassuseqassutsip ataqatigiiffii taakkualu atuuteriaasiat pillugit sunniutaasartut qulaajarneqartariaqarput, uumassuseqassutsip ataqatigiiffii tunngavigalugit aqutsinermut malinnaanermullu tapertatut atorneqalernissaat siunertaralugu, soorlu CAFF's Arctic Marine Biodiversity Monitoring Plan-mi siunertarineqartutut (Issittup Imartaani Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera Malinnaaviginiarlugu CAFF-ip Pilersaarutaa). Uumasut qimerloqanngitsut, mikrobit (uumassusillit ersinngitsut allisitsiuserluni taamaallaat takuneqarsinnaasut), miluuttut tappiorannartullu (organismillu) allat nappaatinik pilersitsisartut pillugit ilisimasat annertusangaatsiartariaqarput. Tappiorannartut uumassuseqassutsip ataqatigiiffiisa atuunnerinut pingaaruteqarluinnartuupput, uumassuseqassutsikkullu assigiinngisitaarnermut tamakkulu ataqatigiiffiisa atuulluassusiinut tunngatillugu nalilersuisarnerni uppernarsaatissarsiornernilu amerlasuutigut isiginiarneqarneq ajorlutik.

Aataasaq, Limacina helicina. Assiliisoq: Kevin Lee

9 *Issittumi uumaassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut tunngatillugu ajornartorsiutit ataqatigiipput nunarsuarmiunillu tamanit peqataaffigineqartumik tamakkiisumik isiginnittaaseqarluni aaqqiissutaasinnaasunik ujartuilluni iliuuseqarfigineqartariaqarlutik.*

Silap pissusiata allanngoriartornera avatangiisinut tigussaasumillusooq sunniisarpoq, uumassuseqassutsip ataqatigiinneranut, uumassuseqatigiiaanut kiisalu avatangiisinut mingutsitsinerit ingerlaartariaasiinut sunniuteqartarluni aamma. Issittumi inuit suliaqarnerat nunarsuaq tamakkerlugu pisuussutinik tamaanngaanneersunik piumasaqarnerulernermik qularnanngitsumillu tikikkuminarnerulernerat ilutigalugu annertunerulissaaq. Issittumi ineriartornerup siuariartornera ilutigalugu mingutsitsinerit ulorianartorsiortitsinerat, assersuutigalugu uuliaarluernernit, ajornerulissapput. Umiarsuillu avannamukaartartut, aqqusinniornerillu amerliartornerat ilutigalugu, uumassuseqatigiiaat eqqussuunneqartut Issittumut annguttalersussat aqqutigisinnaasaat amerlissapput. Suliaqarnerulernit tamarmik uumaviit ajornerulersinnaanerannik kinguneqassapput. Suliaqarnerulernerillu aallaavigalugit inuit Issittumi amerliartulissapput, tamatumalu kingunerisaanik aalisarnerup piniarnerullu tatisinera aamma annertusissalluni.

Siulianili taakkartorneqartutut qaangerniagassat pineqartut tamarmik immikkoortitaarlutik issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut tatisinerulissapput. Tamarmillu akornusersuutaapput sunniu-

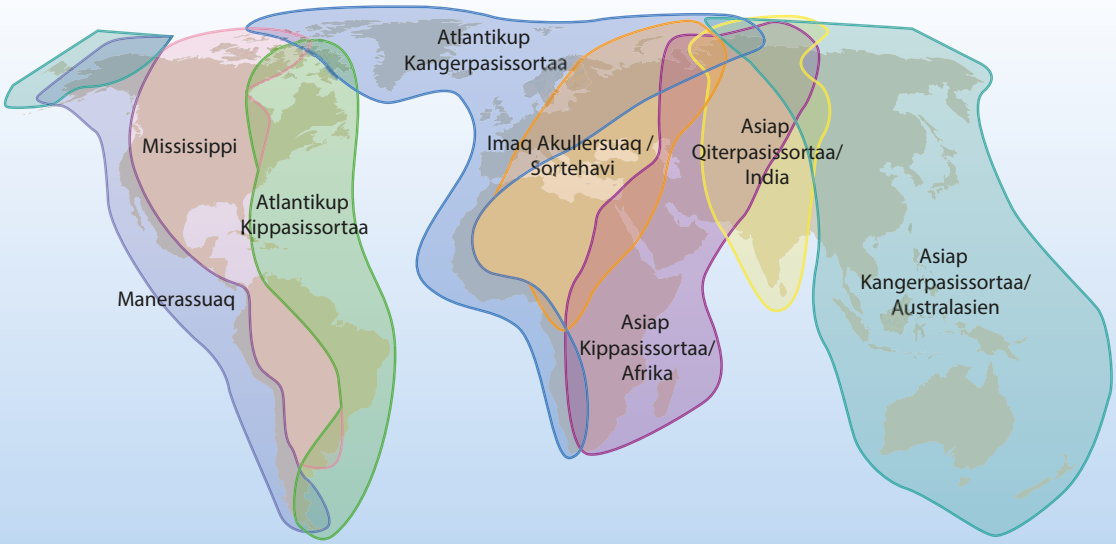

taallutillu immikkoortitaarlugit iliuuseqarfiginiarnerini iluatsittumik qaangerneqarsinnaanngitsut. Issittumi nunarsuarlu tamakkerlugu uumassuseqassutsip assigiingisitaarnerata pigiinnarneqarnissaa siunertaralugu tamakkiisumik isiginnittaaseqarluni qulakkeerneqarsinnaavoq, taamaalilluni akornusersuutaasumik ataatsimik millisaaneq siunertaralugu iliuutsit allamik akornusersuutaasumik nutaamik sakkortusaataasumik pilersitsinermik kinguneqatsaaliuisoqarsinnaalluni.

Uumassuseqatigiiaat nuttartuusut uumavinnik pisariaqartitsinerat, ungasissumiit assartuunneqartunik arrortikkuminaatsunik avatangiisinik mingutsitsinerit, nunarsuarmi umiarsuit aqqutaat uumassuseqarfiillu sumiinneri, politikikkut killeqarfiliussat malillugit aaqqissuussaanngillat. Taamaattumik issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata piujuartinnissaa anguniarlugu qaangerniagassat iliuuseqarfiginiarlugit nunat tamalaat akornanni suleqatigiinnissat massakkorpiaq ukiunilu qulikkaani tulliuttuni arlaqartuni pisariaqaleraluttuinnarput. Innersuussutillu matuma kinguliiniittut, qaangerniagassat imminut ataqatigiinnerannik nunallu killeqarfii pitarlugit iliuuseqartarnerit ataqqillugit saqqummiunneqarput.

Issittumi timmissat pingaarnertut ingerlaarfinnaavi. Timmissat nuttartarnerisa issittumilu piaqqiorfiit nunarsuup sinnera tamakkiusallugu attavilertarpaa (ACIA-mit 2005).

Innersuussutit

Issittup ilarujussua suli sunnerneqangaarsimanngilaq, taamaattumillu siusissumik iliuuseqarneq kingornagut aningaasartuutitaqarnerungaartunik annikillisaanissanut pinngitsoortitsiniarnissanulluunniit imaluunniit iliuuseqarfigisinnaajunnaakkanik pinngitsoortitsiniarnissanik periarfissiissaaq. EAB-mi inerniliinerit tamarmik imminnut ataqatigiipput, taamaattumillu ataatsimoortumik tamakkiisumik isiginnittaaseqarluni iliuuseqarnissat isumatusaarnerunerpaajussapput. Tamakkiisumillu qimerloorneqarpata iliuuseqarfigineqarsinnaasut erseqqissut imminnullu ataqatigissunut pingasunut immikkoortineqarsinnaapput:

- Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaassusiata allanngoriartulerneranut tunuliaqutaallutik kaamisaasullusooq tassaapput silap pissusiata allanngoriartornerata kinguneri, taakkulu sunniuteqarnerpaajupput;
- Uumassuseqassutsit ataqatigiiffii tunngavigalugit aqutseriaaseqalernissamik pisariaqartitsineq;
- Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata nalinginnaasumik politikikkut ingerlatanut allanut ilanngullugu sammineqarnerulernissaa anguneqartariaqarpoq, assersuutigalugu ineriartortitsinernut assigiinngitsunut assigiissaakkanut, pilersaarutinut iliuutsinullu.

Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu qaangerniagassat ilaatigut paasiuminaatsut kisiannili imminnut ataqatigiissut iliuuseqarfiginiarnissaanni tamakkiisumik isiginnittaaseqarnissaq aamma ingerlatanut allanut ilanngullugit iliuuseqartariaqarnerit pisariaqarput, taamaaliornikkut Issittumut allanngoriartortumut politikikkut aalajangigassat eqqarsaatigilluakkat naleqquttullu qulanaarneqaqqullugit. Issittumi Siunnersuisoqatigiinnit suliniutit assigiinngitsut ingerlanneqalereersut saniatigut, isumaqatigiissutitigoortumik suliassaqarfiillu akimorlugit akornusersuutinik allanik assigiinngitsorpassuarnik uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik sunniisartunik iliuusissanik pakkersimaarinninniartussanik suliaqartoqarpoq.Taakkununnga ilaapput aqutsinikkut iliuutsit killilersuutitallit aamma killilersuutitaqanngitsut, ingerlanneqalereersut imaluunniit ineriartortinneqartut Issittumi ineriartornermut aamma/imaluunniit iliuuserineqartunik assigiissaakkanik tunngavilinnik malitaqalernissaq siunertaralugu. Taakkua ilarpassui uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranik piujuartitsiniarnermut ilapittuutaassapput imaluunniit taamaareerlutik.

EAB-mi innersuussutaasut suliarineranni Issittumi Siunnersuisoqatigiit annertuumik suliniutaasa innersuussutitai ilanngullugit misissorneqarput. Innersuussuterpassuit ilai imminnut qaleriittutut ipput aamma imminnut tapertariillutik, taamaattumillu innersuussutit tamaasa imminnut atasutut isiginiarnissaat pingaaruteqartupilussuuvoq. EAB-kkoortumik innersuussutigineqartut ilai uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata pingaaruteqassusianik naqissusiipput imaluunniit suliniutaallutik maanna piareersarneqartut, allat ingerlatat tunngavigalugit ingerlateqqitaasut, aamma allat uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut akornusersuutaasunik isiginniniarlutik suliaallutik. Tamarmilllu pingaaruteqartuupput issittumi uumasoqatigiiaat, uumassuseqassutsit ataqatigiiffiisa pinngortitamiillu pisuussuterpassuit piujuartinneqarnissaat qulakkeerniarlugu.

Innersuussutit matuma kinguliiniittut Issittumi Siunnersuisoqatigiinnut, nunanut ilaasortaasunut ataavartumillu peqataasartunut pingaarnertut tunngatitaapput. Issittumili uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera iluatsittumik piujuartinniarneqassappat, nunat allat Issittup avataaniittut iliuuseqarnissaat avaqqunneqarsinnaanngilaq, taamaalilluni nunat immikkoortuini sumiiffinnilu ataasiakkaani oqartussaasut, suliffissuaqarnernik ingerlataqartuusut allallu tamaani inuusut, sulisut Issittumilu angalaartartuusut tamarmik akuutinneqartariaqarlutik. Taamaattumillu innersuussutit pineqartut nunani, oqartussaasunit kattuffinnilu Issittup Siunnersuisoqatigiivini ilaasortaanngitsunit najoqqutarineqarsinnaasutut aamma atorneqarsinnaapput. EAB-mimi innersuussutit ilai Issittumi Siunnersuisoqatigiinni ilaasortaanngitsunik toqqartumik suleqateqartariaqarnernik piumasaqaatitaqarput.

Murmansk. Assiliisoq: Andy38/Shutterstock.com

Silap pissusiata allanngoriartorneranut tunngassutillit

1. Nunat tamalaat akornanni silap pissusiata allangoriartornera akiorniarlugu iliuuserineqartunut akornusersuutaasunillu annikillisaanermik kinguneqartussanut aamma naleqqussarniarluni iliuuserineqartunut maannakkumiit peqataanikkut tapersersuinissaq. Iliuuseqarnermi immikkut pingaaruteqartut tassaapput gassit silaannarmik kissarnerulersitsisut, paap aamma metanip silaannarsuarmut nunarsuarmut qaninnerusumut aniatinneqartup annikillisarneqartuarnissaa.

2. Issittumi ineriartortitsiniarluni pilersaarutinut uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata akiuussinnaassusianut aamma naleqqussarsinnaassusianut illersuutaasinnaasut ilanngunneqartarnissaat.

Uumasssuseqassutsip ataqatigiinnera naapertorlugu aqutseriaaseq

3. Issittumi uumassuseqassutsip ataqatigiiffii tunngavigalugit aqutseriaatsinik atuutsitsilernissaq suleqatigiinnermut, pilersaarusiornermut ineriartortitsinermullu sinaakkutitut aallaaviusariaqarput. Taakkununnga ilaapput ineriartornermut iliuutsit, mianersortumik periaaseqarluni ingerlaaseqarnermik tunngaveqartut, peqqissaartumik siunissami qaninnerusumi ungasinnerusumilu avatangiisinik ajorseriaataasinnaasunik naliliisarnerit atorlugit, ilisimatuussutsikkut ilitsoqqussaralugulu ilisimaarisanik pitsaanerpaamik atuineq, avatangiisit illersorniarlugit pitsaanerpaamik misilittagaasut malillugit iliuuseqarneq, sunniutit tamaasa eqqarsaatigalugit iliuuseqarneq aamma nunat tamalaat akornanni assigiissaartumik piumasaqaataasut malillugit iliuuseqarnerit qulakkeerneqartariaqarput.

Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera nalinginnaasumik tamanit sammineqalersillugu

4. Uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu anguniakkanut peqqussutinullu Issittumi Siunnersuisoqatigiit suliaannut tamaginnut ilanngunneqartarnissaat piumasaralugu aamma/imaluunniit sakkussat allat Issittumi ineriartortitsinermut ingammik attuumassuteqartunut maannakkut sulianut ingerlasunut siunissamilu nunat tamalaat akornanni assigiissaaraluni, isumaqatigiissutinut, pilersaarutinut, sulianut ilanngunneqartarnissaat ilungersuutigalugu. Taakkununnga ilaatinneqartariaqarput uuliamik gassimillu qalluinernut, umiarsuit angallannerannut, aalisarnermut, takornariartitsinut aatsitassarsiornermullu attuumassuteqartut.

Umimmaat. Assiliisoq: Lars Holst Hansen/ARC-PIC.com

Sumiiffiit uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut pingaaruteqartut nalunaarsorlugit allanngutsaaliorlugillu

5. Maleruagassat pisariaqartut suliaralugit sumiiffinnilu issittumi uumassuseqatigiiaat piunerisa ingerlaavartuunerinut pingaaruteqartut piffissallu ilaani malussarissuni, sumiiffiit allanngutsaaliorneqareersut avataanniittut soorlu assartuussinermi aqqutaasup eqqaa, inuup akornusersuisarneranut iliuuserineqarsinnaasut annikinnerpaaffianiititsisinnaasut imartoorujussuit atukkanullu naleqquttut piviusunngortillugit. Sumiiffinnut tamakkununnga ilaapput piaqqiorfinnut, siseqarfinnut, neriniarfiinut, ingerlaartarfiinut isasarfiinullu tunngassutillit. Tamakkununngattaaq ilaapput uumaviit pingaaruteqartut allanngutsaaliorneqartariaqartut, soorlu masarloqarfiit immamilu ammalittat.

6. Issittumi avatangiisini allanngoriartorfiusuni uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerinik piujuartitsiniarnerit pitsaanerpaamik, soorlu immap sikuusarunnaarneranik, sermersuit imaanut atajunnaarnerinik nunallu qeriuaannartortaata aannerinut iliuuseqarniarnerit piviusunngortitsinerillu.
    a. Issittup avannaani sumiiffiit soorlu qeqertat qaqqallu ilai, uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerinut 'qimarnguittut' atorsinnaasut allanngutsaaliorlugit, tamaani issittup avannaarsuani uumassuseqatigiiaat silap pissusianut nunap immikkoortuinik tunngaveqartumik uumaannarsinnaanerat periarfissagissaarnerulerniassammat.
    b. Uumassuseqarfiit allanngutsaaliukkaniittut allanngutsaaliorniarlugit aamma silap pissusiata allanngoriartorneranut naleqqussarsinnaassusiat akiuussinnaassusiallu siuarsarniarlugit allanngutsaaliukkat iluini akornannilu sunneqatigiissinnaanermut tunngassuteqartut attatiinnarlugit.

7. Uumaviit uumassuseqassutsip ataqatigiinneranut pingaaruteqartut angisuut, immamiittut, nunamiittut imermiittullu allanngutsaaliorneqarnissaat nukingisaarutigalugu, taamaaliornerni uumassuseqassutsip ataqatigiinnerata silap pissusiata allanngoriartorneranut naleqqussarsinnaassusia ilanngullugu eqqarsaatigineqassammat.
    a. Nunani ataasiakkaani nunallu tamalaat akornanni suliniutinut aallartinneqareersunut pioreesunullu uumaveqarfiit tamaasa eqqarsaatigalugit imartallu pingaaruteqartut pillugit qulaajaanerit ingerlareersut inaarsaqqullugit aamma taakkuninnga piujuartitsinissaq qulakkeerniarlugu iliuusissat pisariaqartut piviusunngortillugit.
    b. Nunat ilai allanngutsaaliorneqareersut pillugit attaveqatigiiffiit ingerlateqqillugit taamaaliornikkut nunat immikkoortuini ilisimasat amigaataasut ilanngunneqaqqullugit, ilaatigut sumiiffinnut misissorneqarsimanngitsunut, uumavinnut qaqutigoortunut imaluunniit immikkuullarissunut, ingammik pinngorarfiulluartunut, soorlu kuussuit akuinut, uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut tunngassutillit immikkut soqutiginaatillit aamma sumiiffinnut uumasorpassuit katersuffigisartagaannut, soorlu timmissat, puisit tuttullu piaqqiorfigisartagaannut tunngasut.
    c. Nunat inoqqaavisa aqutsinermi aamma sumiiffinnik allanngutsaaliukkanik piujuartitsinermik tunngaveqartumik atuinernut uummaarissumik peqataanerat siuarsarlugu.

Qajorlaat (Calidris canutus) ingerlaanerminni qasuersaartut innani Snæfellsnes-ip Qeqertaasartaata sineriaani, Island, malissuit sinerissamut qaarartut nalaanni.
Assiliisoq: Erlend Haarberg/naturepl.com

Akornusersuutit ataasiakkaat uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranut sunniuteqartut iliuuseqarfiginissaat

8. Uumasut nuttartartut aqqutigisartagaanni akornusersuutit ikilisarneqarlik – soorlu uumaffigisaanni ajornerulersitsisimasut, ukiisarfiini uninngaarfigisartagaannilu, ingerlaartarfiini allatigullu aqqutigisartagaanni piniagaavallaartarnerat matumani eqqarsaataallutik.
    a. Timmissat ingerlaartartut pillugit suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit pilersinnissaannut sukateriffigineqarnissaannilluunniit siunertaqartut anguniaqqullugit allallu iliuuserineqarsinnaasut aalajangersimasut ingerlaarneranni aqqusaartagaannut attuumassuteqartut nunani Issittumiittunut Issittullu avataaniittunut tunngasut, aqqutaasartup asiap kangiatigoortup pingaarnerpaatut aaqqiissuteqarfigineqarnissaa salliutillugu.
    b. Nunat tamalaat akornanni isumalioqatigiissitanik/ataatsimiitsitalianik, isumaqatigiissutinik, attaveqatigiiffinnik allanillu kattuffinnik, issittumi uumasoqatigiiaat nuttartuusut nungutsaaliorniarlugit soqutiginnittuusunik suleqateqarneq, taamaaliornikkut piujuartitsiniarluni iliuusissat suussuserlugit piviusunngortillugillu.
    c. Uumasoqatigiiaat nungutaanissamik ulorianartorsiortitaasut pillugit aqutsinissamik amerliartoqqilernissaannullu pilersaarutaasut suliaralugit piviusunngortillugillu, nunat attuumassuteqartut kattuffiillu Issittup avataaniittut suleqatigalugit.
    d. Timmissat nuttartuusut ukiivigisartagaasa piaqqiorfiisalu pingaaruteqartut allanngutsaaliorneqartariaqartut nukingiussamik nalunaarsornissaat, ingammik masarloqarfiusut eqqarsaatigalugit.
9. Uumasoqatigiiaanit 'issittormiuunngitsunit' takkussuuttunit ulorianartorsiortitsineq killilersimaarniarlugu, ataatsimoorluni sakkussanik ineriartortitsinikkut piviusunngortitsinikkullu takkussuuttut siusissukkut nassaarineqartarsinnaanerannut nalunaarsuinernut, suussusersiniarnerannut aqqutaasalu assersornissaannut kiisalu misilittakkat teknikillu malinnaaqqissaarnernut atugaasut pillugit ilisimasanik paarlaasseqatigiinnerit, nungusaanissanut nakkutilliinermullu atugassanik. Taakkununnga ilaapput nunat tamalaat akornanni iliuuserineqartunut tapersersuinerit, maannakkorpiaq piareersarneqartunut, soorlu nunat tamalaat akornanni imarsiornermut kattuffissuup IMO-p aalajangersagai, pitsaasumik iliuuserisassat aamma imermik oqimaaloqutaasumik saliisarnissat, umiarsuit aamma qillerussuarnut puttasunut attuumassuteqartut eqqarsaatigalugit.

10. Issittumi pisuussutit uumassusillit piujuartitsinermik tunngaveqartumik aqunneqarnerat uumaviinillu aqutsinerit siuarsarlugit.
    a. Uumasoqatigiiaanik atuinermut nalilersuinernullu tunngatillugu paasissutissanik katersisarnerit pillugit issittoq kaajallallugu suleqatigiinnerup pitsanngorsarnissaa kiisalu piniariaatsinik, pilersaarusiornernut aqutsinernullu pitsanngorsaanissat. Tamatuma malitsigisaanik pisarineqarsinnaasut killilersugaasut aqunneqarnerannut tunngatillugu uumassuseqassutsip ataqatigiinneranik ilitsoqqussaralugu ilisimaarisanik ilisimatuussutsikkullu ilisimasanik atuineq ilaatitsinerlu pitsanngorsartariaqarput kiisalu ineriartortitsineq aamma najugaqarfiit aallaavigalugit malinnaaqqissaarnerit pingaarutilinnik paasissutissiisarmata eqqaamaneqartariaqarpoq.
    b. Issittoq tamakkerlugu piujuartitsinissamik aqutsinissamillu pilersaarutit uumasoqatigiiaanik ataatsimut pigineqartunut, piniarneqartunut aamma piniarneqalerumaartunut, inuuniutigalugu aningaasarsiornikkulluunniit iluaqutigineqartunut tunngasut suliarineqarnissaat. Pilersaarutit ataatsimoortumik malinnaaqqissaarnissamik anguniakkanik imaqassapput, uumasoqatigiiaanik naliliisarnerit, pisasseeriaatsit aamma pitsaanerpaamik misilittagaasut tunngavigalugit piniariaatsitigut malittarisassat kiisalu kingornuttagaasa piujuaannarnissaasa attatiinnarnissaat eqqarsaatigalugit iliuusissat silallu pissusiata allanngoriartorneranut naleqqussarsinnaanerannut tunngassutillit periusissiatut maleruagassatut atorneqarsinnaasunngorlugit.
    c. Nunat tamalaat akornanni imartani arlaannaannilluunniit oqartussaaffigineqanngitsuni aningaasarsiutigalugu aalisarnernik pilersaarusiornerit aqutsinerillu pillugit nunat tamalaat akornanni ataatsimoortumik anguniakkat malillugit iliuutsit tapersersorlugit, taamaaliornikkut uumasoqatigiiaat aamma uumassuseqarfiit siunissaq ungasissoq isigalugu piujuaannarnissaannik qulakkeerinninniartoqarsinnaalluni. Naalagaaffiit oqartussaaffigisaasa avataanni aalisarnernut nunat tamalaat akornanni inatsisit atuuttut malillugit ingerlanneqartunut tunngatillugu ilisimatuussutsikkut mianersornissamillu periutsinik tunngaveqartunik aqutsinissaq anguniarlugu, taamaaliornikkut siunissaq ungasissoq isigalugu uumasoqatigiiaat aamma uumassuseqarfiit piujuarnissaat qulakkeerneqaqqullugu.
    d. Aalisarnermi teknikit atorneqartut periaatsillu, imaani miluumasunik, timmissanik, allanillu aalisakkanik pisarisuukkanik ikinnerulersitsisinnaasut kiisalu immap naqqanik aseruinnginnerussanik inerisaanerit, pitsaanngorsaanerillu siunertaralugit iliuutsit tapersersorlugit.
    e. Tuttuutillit suleqatigineqassapput, tuttuutit uumaviisalu pitsaassusaannik piujuartitsinissaq qulakkeerniarlugu kiisalu neriniarfiisa piaqqiorfigisartagaasalu pitsaassusiinik qulakkeerinninnissaq siunertaralugu suliniutaasunik aqutsinissamillu pilersarutinik suliaqarluni piviusunngortitsillunilu.

11. Issittumi uumasoqatigiiaat assigiinngisitaarnerannik ulorianartorsiortitsisup, avatangiisiinik mingutsitsinerup, annikillisarnissaa suleqataaffigalugu.
    a. Avatangiisinik mingutsitsinerit atuuttut siunissamilu atuutilerumaartussat nalunaarsorneqarnerannik, nalilersorneqarnerannik annikillisaanerillu siunertaralugit iliuutsit suleqatigiinnerillu nunat tamalaat akornanni pisut sukannernerulersillugit tapersersorlugillu.
    b. Issittumi ingammik immami sikunik ulikkaartumi, uuliaarluernernik pinaveersaartitsinernut saliilernullu atortunik teknologinillu naleqquttunik atorneqarsinnaasunik inerisaanerit tapersersorlugit, taamaaliornikkut uuliasiornerit gassisiornerillu annertunerusumik aallartitsinnagit atorneqalersinnaanerannut piareerlugit.
    c. Sumiiffinni ataasiakkaani nunarsuarlu tamakkerlugu eqqakkanik isumaginninnermi nunatallu mingutsinneqarsimasut saliivigineqarnissaannut pitsaanerpaamik iliuutsit atorneqarnissaat piviusunngortinneqarnissaallu tapersersorlugit, ineriartortitsinernillu suliniutaasut mingutsitsinerup annikillisarneranut eqqaaviusimasunillu iluarsaassinernut pilersaarutit ilanngullugit.

Kapisilik (sølveq) Sølvlaks (Salvelinus malma malma).
Assiliisoq: Neil Mochnacz, Fisheries and Oceans Canada

Kuussuup Mackenziep akuani Kayla Nuyaviaki regnspovep piaraanik tigumiarpoq 2010-mi, Canada.
Assiliisoq: Kim Jones

Innuttaasut eqqummaarinnerulernissaat ilisimasaasalu annertusarneqarnissaat

12. Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarneranit pissarsiaasartut pinngortitameersut nalilersorneqarlik, taamaaliornikkut uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerinik annaasaqaatit nalilersorluarnerujumallugit assigiinngisitaassutsillu pitsaanerpaamik allanngutsaaliorneqarnissaat anguniarlugu aningaasartuutitaat ilanngullugit naatsorsorneqarlik, taamaalilluni allannguutit nalilersorneqarsinnaaniassammata aaliangiisarnerillu pitsaasumik ikorfartorneqalerniassammata.

13. Piujuartitsinissamik aqutsinissamillu periusissiat suliarineqartariaqartut piviusunngortinneqartariaqartullu EAB-kkoortumik tikkuartorneqartut siuarsarniarlugit siunissaq ungasissoq isigalugu malinnaaqqissaartoqarnissaanik ilisimatuussutsikkullu suliniutaasut isiginiarneqarnissaat annertusarneqarnissaallu innersuussutigineqarpoq. Soorlu EAB-kkoortumik qulaajaanerit tunngavigalugit uumassuseqassutsit ataqatigiiffii sunneqatigiittarnerannut tunngassuteqartut immikkorluinnaq pingaaruteqarput. Taakkununnga ilaapput uumasut qimerloqanngitsut, mikrobit, miluuttut aamma tappiorannartut nappaatinik pilersitsisartut.

14. Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera pillugu ilitsoqqussaralugu ilisimaarisat naleqassusiat ataqqisariaqarput, naliliisanernullu, pilersaarusiornernut aqutsinermullu ilanngunneqartariaqarlutik. Taamaaliornissaq issittormiunik akuutitsinerunissamik piumasaqaatitaqarpoq, uumassuseqassutsit assigiinngisitaarnerinik ilisimasaasa qulaarneqarnissaannik, malinnaavigineqarnissaannik misissuiffigeqqissaarneqarnissaannillu piumasaqaatitaqarluni.

15. Ilinniartitsinerit, ilinniartitaanerit aamma sumiiffinni najugaqartut namminneerlutik misissuinernik suliaqartarneri siuarsarneqartariaqarput, taamaalilluni piujuartitsiniarnerni aqutsinernilu ajornartorsiutitaqanngitsumik ingerlanneqarfigisinnaasaanni akuutinneqalerlutik.

16. Uumassuseqassutsit assigiinngisitaarnerinut soqutiginaateqartut akornusersuutaasut ataasiakkaat tamarmiusullu sunniutaat misissorlugit malinnaavigineqartariaqarput. Isiginiarneqartariaqartut tassaanerupput akornusersuutit sukkasuumik annertuumillu sunniuteqarsinnaasutut naatsorsuutigineqartut, sumiiffinnullu ilisimaneqarpianngitsunut sunniuteqarsinnaasut aamma. Akornusersuutit pineqartut siunissami uumasoqatigiiaat siammarsimassusiannik sukkasuumik annertuumillu allannguutaasinnaasunik naatsorsuusiornerit tunngavigalugit takussutissiuisinnaasunik, ilisimasanik suliareqqiinissat kiisalu suut allanngornerit pissutsiminnut uteqqittussaajunnaarfigisinnaaligaasa killiffigisinnaasaannik ilisimasaqarnerunissaq kiisalu allanngoriartuutit kattunnerini sunniutaasut sakkortusisarnerisa ilisimasaqarfiginerulernissaat pisariaqarpoq; kiisalu akornusersuutinut takussutissiisinnaasunik uuttortaataasinnaasunik tutsuiginaateqartunik Circumpolar Biodiversity Monitoring Program aqqutigalugu ineriartortitsinissat pisariaqarput.

17. Paasissutissiisarnernut paasissutissanillu siaruaasarnernut sakkunik periaatsinillu inerisaanissaq pisariaqarpoq, taamaaliornikkut issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata pingaarutaa, naleqassusianut allanngoriartuutaanullu tunngassuteqartut pitsaanerusumik paasissutissiissutigineqarlutik siammarluarneqarnerusassammata.

Naggasiineq

Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera nunarsuup sinneranut immikkuullarissumik pisuussutaavoq, tamaanilu pinngortitarsuaq ulorianartorsiortitsinernut assigiinngitsunut qaangerniagassanik aqqusaagassaqarpoq. Nunarsuami uumaviit ajorsiartuinnarnerannik nalaataqarfiusumi uumasoqatigiiaanik annaasaqartarnerit takornartaajunnaarfianni, uumassuseqassutsit ataqatigiiffiinik innarlerneqarsimanngitsunik pissusissamisoortunillu suli pigisaqarnitta pingaaruteqarnera naleqassusialu malunniukkiartuinnavippoq. Issittoq nunarsuarmi kisiartaalerpoq avatangiisimigut uumassuseqassutsimigullu suli sunnerneqangaarsimanngitsutuaq, taamaattumillu pinngortitaq tamarmiusoq uumassuseqassutsimigullu tamarmiussuseqartup pigiinnarnissaanut qaqutigoortumik periarfissaqarpugut. Inuup issittumi uumassuseqassutsit assigiinngisitaarnerinik piujuartitsinissamik pingaartitsinissaq akisussaaffigaa, Issittumilu piujuartitsinermik tunngaveqartumik ineriartortitsineq piviusunngortitassaralugu.

> *» Taannarpiaruna tassa kinguaannut tunniukkusutara. Inuussutissat pitsassuit nunameersut, tuttut aalisakkallu. Nunap peqqissuutippaanga nuannaartuutillungalu.«*
>
> Rosie Paulla,
> Gjoa Haven, Canada

Issittumi uumasoqatigiiaarpassuit uumavippassuillu ingattavissut nunarsuup sinnerani pigineqanngillat. Timmiarpassuit miliuunilikkaat Issittoq nunarsuup sinneranut attavilertarpaat, issittullu imartaaniipput imaani miluumasut naleqqussarluarsimasut. Inuillu issittormiut suli atugassaritaasuni imaannaangitsorsuarni inuujuarput inuujuarnissaminnullu nassaarsiullaqqissusertik ilisimasaqassusertillu

Landmannalaugar, Island, issittup tulliata ilaa. Assiliisoq: corepix/shutterstock.comcom

iluaqutigaat, tamaani inuiassuit pinngoqqaarfigisaanniit kiattoqarfinni kujasinnerusuniittuniit ungasissorsuarmiillutik. Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera suli innarlerneqangaanngilaq, naak nunarsuup sinnerani siuarsimanerusuni inuppassualinnilu killormorluinnaq inissisimasoqartoq.

Issittumilu uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera eqqissiviilliortinneqalerporlusooq akornusersuuterpassuit peqqutaasut makkuusut tunngavigalugit: Inuit Issittup pinnissusianit periarfissiissutaanniillu Issittumut noqinneqartutut ipput, inuiassuit amerliartuinnarnerat ilutigalugu aalisakkanik nerisaqarnissanik pisariaqartitsinerup annertusiartuinnarneranit, aatsitassat uuliallu tamaaniittut atorneqariartuinnarnerannit, issittup imartaani umiarsuit ingerlaartut amerliartuinnarnerannit, ingammillu iliuutsitsigut silap pissusianik allanngoriartortitsinitsinnit peqquteqatumik. Issittullu immikkuullarissumik pisuussutai ataqqivavut, taakkualu nunarsuup sinnerata imarpissuinut, silaannarsuanut uumassuseqassutsikkullu aaqqissuussaaneranut tamarmut pingaaruteqassusiat tunngavigalugu Issittup uumassusillillu assigiinngisitaarnerujussuisa pigiuaannarnissaat tamakkulu kinguaassatsinnit uatsinnillumi pigiuarneqarnissaat qulakkeerniarlugu akisussaaffimmik tigusisariaqarpugut. Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnera piunngippat pisuussutillu pinngortitarsuarmeersut piunngippata nunarsuaq tamarmi piitsuunerungaalissaaq. Nunarsuarmi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata tamarmiusup pinnissusia, paasiuminaassusia assortorneqarsinnaanngitsumillu pingaarutaa inuup uppernarsissavaa Issittumi uumassuseqassutsip assigiinngisitaarnerata iliuuseqarfigineratigut.

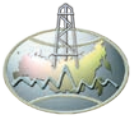

The Conservation of Arctic Flora and Fauna
Borgir, Nordurslod
600 Akureyri, Iceland
www.caff.is
caff@caff.is
+354 462 3350

The Conservation of Arctic Flora and Fauna
Borgir, Nordurslod
600 Akureyri, Iceland
www.caff.is
caff@caff.is
+354 462 3350